

บทที่ 4

การจัดการศึกษากฎหมายตามแบบตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2440-2475

การก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในปี พ.ศ. 2440 ภายใต้การนำของพระเจ้าลภยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ซึ่งต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระยศเป็นกรมหมื่น-ราชบุรดิเรกฤทธิ์ในปี พ.ศ. 2442 นั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการนำเอาแนวความคิดทางกฎหมายแบบตะวันตกมาใช้ในไทย ดังนั้นการให้ความหมายในลัทธิ และเสรีภาพในฐานะของปัจเจกชนแบบตะวันตกจึงได้รับการอธิบาย โดยได้รับการกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งในแบบแผนความรู้ทางกฎหมายที่พระเจ้าลภยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงนำเอามาใช้ประกอบการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายด้วย แต่การให้ความสำคัญกับลัทธิแห่งความเท่าเทียมของมนุษย์ดังกล่าวยังจำต้องสอดผสานไปกับสิ่งที่เป็แนวคิดหลักในความเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิฯ ฉะนั้นคำบรรยายวิชากฎหมายของพระองค์จึงยังคงยึดแนวคิดตามระบบกฎหมายแบบจาริตของอังกฤษเป็นหลัก ซึ่งมีการเปิดทางสิ่งที่เป็นจาริตประเพณีให้เป็นกฎหมายมีผลบังคับใช้เสมอไปกับการอธิบาย-ถึงการให้ความสำคัญกับลัทธิอำนาจบุคคลที่สมควรมีอย่างเสมอภาคกัน และกฎหมายต้องเป็นไปเพื่อลัทธิแห่งความเท่าเทียมกันของบุคคลนั้น หากแต่ลัทธิของพระมหากษัตริย์ยังคงถือเป็นลัทธิพิเศษที่บุคคลทั่วไปไม่อาจล่วงละเมิดได้

การจัดการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายเมื่อภายหลังที่ได้รับการปรับปรุงตามคำแนะนำของนายยอร์ช ปาด ซึ่งทางโรงเรียนฯ ก็มีความต้องการที่จะรับการปฏิรูปอยู่แล้ว ดังนั้นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากคำแนะนำของนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสผู้นี้คือ มีการอธิบายถึงลัทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลในลักษณะที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าคำอธิบายที่เคยเป็นมาแต่เดิมอันเป็นไปตามแนวคิดในระบบประมวลกฎหมาย โดยคำอธิบายนี้ทำให้ลัทธิ-อำนาจของบุคคลที่เป็นผลมาจากโครงสร้างทางสังคม และการเมืองในระบอบสมบูรณาญา-สิทธิที่กำลังเป็นอยู่มีความเด่นชัดขึ้นตามไปด้วย การแบ่งแยกอำนาจรัฐออกเป็น 3 ส่วนรวมทั้งการกล่าวถึงลัทธิ และหน้าที่ของบุคคลผู้เป็นพลเมืองของรัฐที่จะพึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการของรัฐกลายเป็นสิ่งใหม่อีกประการหนึ่ง ซึ่งได้รับการบรรจุลงในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายในนามของวิชากฎหมายปกครอง วิชากฎหมายปกครองที่ได้รับอธิบายตามแนวคิดของระบบประมวลกฎหมายนี้ก็ได้กลายมาเป็นแรงกระตุ้นให้นักกฎหมายได้ตื่นตัวที่จะเป็นผู้นำ เพื่อการพัฒนาแบบแผนความรู้นี้ให้เป็นรูปธรรมในเวลาต่อมา

4.1 การก่อตั้งกระทรวงยุติธรรม และสถานศึกษาทางกฎหมายตามแบบตะวันตก

การก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมเกิดขึ้นจากพระบรมราชโองบายในการปฏิรูปการปกครอง-และระบบราชการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงแถลงพระบรม-ราชโองบายในส่วนที่เป็นการกล่าวถึงสมุหนายก และสมุหกลาโหม ซึ่งเป็นขุนนางระดับเสนาบดีผู้เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหมู่ขุนนางว่า

“ถ้าจะเทียบตำแหน่งสมุหพระกลาโหมสมุหนายกในเวลานี้ กับตำแหน่งเสนาบดีที่ใน

ประเทศทั้งปวงมีอยู่ ก็จะต้องนับว่าเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมืองด้วย เสนาบดีว่าการยุติธรรมด้วย เสนาบดีว่าการทหารด้วย เสนาบดีว่าการคลังด้วย รวบรวมกันอยู่ในคนเดียว เป็นเสนาบดีถึง 4-5 ตำแหน่งดังนี้ การจึงได้สั่งสนรุกรังไม่ว่าใครจะตลอดไปได้”^{๑๙๕}

การบริหารราชการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวว่าเป็นการบริหารงานที่ “สั่งสนรุกรัง” เช่นนี้ ทำให้พระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะแยกงานที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเดียวกันให้มารวมอยู่ในหน่วยงานเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อจะเป็นการป้องกันมิให้เกิดการ “สั่งสนรุกรัง” ขึ้นอีก

การก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2434 จึงเป็นการนำเอาหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการยุติธรรมที่กระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานราชการต่างๆ ภายใต้การบังคับบัญชาของสมุหนายก และสมุหกลาโหมเดิม ให้มารวมอยู่ภายใต้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการยุติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเอกภาพ เพื่อการวางนโยบายพัฒนา และขยายระบบงานให้เข้าสู่ความเป็นสากลอย่างง่ายดาย และรวดเร็วตรงตามความต้องการของรัฐ นอกจากนี้ในการปฏิรูประบบการศาล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงอธิบายถึงความแตกต่างของระบบการศาลของไทยกับประเทศอื่นที่ได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นสากลแล้วว่า

“ถ้าจะคิดเทียบเคียงอย่างเสนาบดีว่าการยุติธรรมในประเทศอื่น ก็เป็นการกลับกันตรงมาแต่เดิมลักษณซึ่งดูเหมือนจะเป็นเสนาบดีว่าการยุติธรรมนั้น กลับเป็นผู้พิพากษา ส่วนกรมต่าง ๆ ที่รับศาลบังคับบัญชาความไปไว้ในกรมนั้น กลับเป็นตัวเสนาบดีกรมยุติธรรมที่สำหรับจะให้เครื่องจักรในการพิจารณาความเป็นไปให้สะดวกอย่าให้หยุดอย่าให้ขัดได้”^{๑๙๖}

จากคำอธิบายที่ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างระบบการศาลของไทยกับของประเทศอื่นที่ได้รับการพัฒนาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะโอนอำนาจหน้าที่ในการบังคับบัญชาของลูกขุนในกรมลูกขุน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกรมยุติธรรมสำหรับพระนครนั้นให้ไปทำหน้าที่ของผู้พิพากษาแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนอำนาจของการบริหารก็ให้โอนไปเป็นของเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมเท่านั้นที่จะเป็นผู้วางนโยบายการบริหารราชการให้เป็นแนวทางเดียวกัน สิ่งหนึ่งที่เป็นวัตถุประสงค์หลักของการก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมคือความต้องการแยกหน่วยงานด้านการปกครอง และการยุติธรรมออกจากกันอย่างเด็ดขาด ด้วยการก่อตั้งกระทรวงมหาดไทยให้รับผิดชอบด้านการปกครอง และกระทรวงยุติธรรมให้รับผิดชอบด้านการยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อป้องกันความซ้ำซ้อนของอำนาจหน้าที่ในหน่วยงานราชการของไทย ฉะนั้นการก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมจึงเป็นการที่ผู้นำรัฐหรือโดยเฉพาะเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมจำต้องกำหนดความหมายของ “ความ

^{๑๙๕} “พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน” เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417 - 2477, หน้า 31.

^{๑๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

ยุติธรรม" ขึ้นมาใหม่โดยการกำหนดคุณค่าของความเป็น "มนุษย์" ตามแนวคิดของชาวตะวันตกที่มีความแตกต่างไปจากแนวคิดแบบจารีตของไทยก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความหมายของ "ความยุติธรรม" ขึ้นบนพื้นฐานของแนวคิดแบบตะวันตกพร้อมไปกับระบบราชการที่ได้รับการปฏิรูปให้เป็นแบบตะวันตก ซึ่งก็เป็นของใหม่ของไทยเช่นเดียวกับแนวความคิดที่ได้รับมา เพื่อการเข้าสู่ความเป็นสากลของกระบวนการยุติธรรมของไทย และที่สำคัญเพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากชาวต่างชาติ โดยเฉพาะกับประเทศจักรวรรดินิยมอันจะมีผลต่อการได้อธิปไตยทางการศาลกลับคืนมาในที่สุด

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ดำเนินมาจากในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีผลต่อการกำหนดมูลค่าของทรัพยากรที่มีการผลิตเพื่อการส่งออกมากขึ้นจากเดิมที่เป็นเพียงการผลิตเพื่อพียงชีพ และส่งเป็นส่วยให้กับมุลนายในสังกัดจากปริมาณความต้องการสินค้าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติของประเทศจักรวรรดินิยมที่มากขึ้น โดยเฉพาะความต้องการข้าวเพื่อการบริโภคของกลุ่มกรรมกรเหมืองแร่ในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ซึ่งจะรวมไปถึงปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่ใช้ในการปลูกข้าว อันมีแรงงานสัตว์ เช่น กระบือเป็นแรงงานสำคัญในการเพาะปลูก ด้วยความสำคัญของแรงงานสัตว์ต่อการทำการผลิต และความต้องการข้าวที่มีมากขึ้นนี้เป็นเหตุให้มูลค่า หรือราคาของสัตว์ที่ใช้เป็นแรงงานในการทำการผลิตมีมากขึ้นเป็นผลตามมา ซึ่งจะรวมไปถึงปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่สามารถก่อให้เกิดเป็นต้นทุนในการผลิตได้ต่อไป อันอาจนำไปสู่การเปลี่ยนสถานภาพของผู้ผลิตให้เป็นผู้มั่งคั่งตามที่สังคมยอมรับ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดประการหนึ่งของคนไทยส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงเป็นต้นมา เพิ่มขึ้นจากจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตเดิมที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้คติหลักโค กระบือ และการย่องเขาลักทรัพย์มีเพิ่มมากขึ้น ที่รองลงมาคือการวิวาทและฆ่ากันตาย ซึ่งการก่อเหตุร้ายลักษณะนี้ จะมีแนวโน้มสูงขึ้น¹⁹⁷ ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการกำหนดมูลค่าของสิ่งที่ใช้เป็นปัจจัยการผลิตนี้ ทำให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นนิชิตปรีชากรทรงกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่าให้ทรงเร่งก่อตั้งศาลสถิตยุติธรรมขึ้นโดย "เป็นการจำเป็นที่จะต้องจัดการแก้ไขการเรื่องนี้ให้จงได้ก่อนการอื่น ๆ ในเวลาอันเร่งร้อนที่สุดซึ่งจะทำไปได้"¹⁹⁸ ด้วยเหตุผลที่นอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาภายใน

¹⁹⁷ อมรา บันอาสา, "สภาพสังคมไทย: ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433-2476" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), หน้า 110.

¹⁹⁸ หจช.ร.5 ย.1/5 ลายพระหัตถ์พระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงนิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 30 พฤศจิกายน ร.ศ.113 อ้างจาก มนุ อุดมเวช, "การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2516), หน้า 189

ซึ่ง "คติของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้อซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่างๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน"¹⁹⁹ และด้วยคติความที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะคดีอาญา การก่อตั้งศาลสถิตยุติธรรม อันเป็นรากฐานของกระทรวงยุติธรรมตามแบบตะวันตกของไทย ก็ยังจะเป็นการสร้างคามยอมรับให้กับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะกับประเทศจักรวรรดินิยมควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาของการคั่งค้าง และการเพิ่มขึ้นของคดีความด้วย จากปัญหาที่เป็นแรงบีบบังคับเหล่านี้ ทำให้กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรม จึงกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยจำต้องมีหน่วยงานราชการทำการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะ และต้องทำการปฏิรูปโดยเร่งด่วน โดยที่ "การในศาลสถิตยุติธรรมบัดนี้ก็เป็นการจำเป็นจะต้องทำไม่ทำไม่ได้อยู่แล้วและการที่จะทำนั้นไม่ได้โดยเร็วกว่า 2 ปี"²⁰⁰

ส่วนสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะสามารถเข้ามาพัฒนา และปฏิรูประบบราชการให้เป็นแบบตะวันตกได้คือ การพัฒนาประสิทธิภาพของ "กำลังคน" ความรู้ และความสามารถของผู้ที่จะรับนโยบายของรัฐมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมได้ โดยเฉพาะในส่วนของกระทรวงยุติธรรมที่ได้ก่อตั้งขึ้นนั้น จึงเกิดความต้องการกำลังคนผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายเป็นการเฉพาะเพื่อมาทำงานในกระทรวงยุติธรรม ด้วยความต้องการกำลังคนของกระทรวงยุติธรรมนั้นเองทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอในรัชกาลที่ 5 ผู้ที่มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทั้ง 2 พระองค์คือกรมหลวงพิชิตปรีชากร และพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณในฐานะของเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมจำต้องกราบบังคมทูลขอข้าราชการจากกระทรวงอื่นมาใช้ในราชการกระทรวงยุติธรรม ส่วนคุณสมบัติที่องค์เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมทรงต้องการนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงระบุถึงคุณสมบัติของข้าราชการ เช่น ผู้พิพากษา ซึ่งมีส่วนสำคัญในการพิพากษานิยามาคดีว่าจะทรงไม่คำนึงถึงชาติตระกูลใดๆ ทั้งสิ้น แต่จะทรงให้ความสำคัญกับความประพฤติของบุคคลมากกว่าความรู้ความสามารถทางกฎหมาย โดยทรงมีความเห็นว่าสิ่งนี้ผู้เป็นผู้พิพากษาอาจปรึกษาหารือกับผู้ใต้บังคับบัญชาก็ได้ ซึ่งพระองค์ทรงต้องการเพียงผู้ที่จะสามารถสนองพระบรมราโชบายในการรักษาความสงบเรียบร้อยของรัฐได้เท่านั้น ดังคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

"ด้วยคนที่จะได้รับราชการในตำแหน่งนั้น แลเป็นการยากยิ่งที่จะคิดจะหาจะหาในการครั้งนี้ เพราะจำเป็นจะต้องได้คนที่ไว้วางใจได้จริงโดยเด็ดขาดในความสัจจริต และความสามารถของผู้พิพากษาเหล่านี้ จึงเป็นอันสุดที่จะหาให้เป็นคนว่างเปล่าไม่มีราชการอื่นๆ ที่สำคัญกว่าทำอยู่มาทำการนี้ แต่วิชาความรู้ในทางความแลกฎหมายนั้นไม่สู้เป็นสำคัญอันใด

¹⁹⁹ "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 แผ่นที่ 2 (10 เมษายน ร.ศ. 111), หน้า 9-12.

²⁰⁰ หจช. มร. 5 ย. 1/9 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 เรื่องจัดการศาลสถิตยุติธรรมแลตั้งศาลโปริสภาแลป็นแขวงศาลโปริสภาแลประกาศลงโทษผู้แนคคิต (13 เมษายน ร.ศ. 112-กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114

เพราะการในหน้าที่มีแต่ความวางใจแลความหมั่นเพียรรอบคอบเป็นประมาณมากกว่าอย่างอื่น คนมีความรู้ในกฎหมายเป็นแต่เพียงนี้ปลูกษาหาฤกษ์น้อยก็พอได้ เพราะฉะนั้นเป็นความจำเป็นแท้ที่จะต้องได้รับพระราชทานข้าราชการชั้นสูงๆ มารับราชการ ทั้งจะเลือกแลกำหนดว่าเป็นคนหนุ่มแก่แลมียศตระกูลต่ำสูงเป็นประมาณนั้น เห็นจะไม่ได้ แต่ในความเห็นของข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าได้เป็นการมีกำหนดสองปีฤกษ์สามปีเปลี่ยนครั้งหนึ่ง อย่าให้ต้องเป็นตำแหน่งประจำตัวไม่ชะเภาะคนหมู่ใดกรมใด เมื่อทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรก็ให้มารับราชการไปคราวกำหนดหนึ่งฤกษ์สองกำหนดสามกำหนดตามแต่พระราชประสงค์ แลผู้ที่ที่จะมารับราชการนั้น ควรใช้ตั้งแต่พระราชวงษานองหลวงมาจนนายทหารแลมหาดเล็กเลวเป็นที่สุดคือเอาความสามารถคุณวุฒิแลพระราชประสงค์แก่การสงบเรียบร้อยในราชการบ้านเมืองเป็นที่ตั้งตั้งนี้ได้ก็จะเป็นการดียิ่งแก่การนี้”²⁰¹

จากการให้ความสำคัญกับการปฏิรูปด้านการพิจารณาความอาญาเป็นอันดับหนึ่ง จึงทำให้มีการร่างประมวลกฎหมายอาญาขึ้นในปี พ.ศ. 2451 เป็นประมวลกฎหมายแบบตะวันตกของไทยฉบับแรกโดยที่ผู้ดำรงตำแหน่งประธานในการร่างคือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้เป็นความต้องการใช้เพื่อให้เป็นการอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานด้านการปกครองของกระทรวงมหาดไทยเป็นสิ่งสำคัญ จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงวิจารณ์ประมวลกฎหมายฉบับนี้ว่า “ร่างขึ้นตามพระประสงค์ของกรมหลวงดำรงฯ ซึ่งเป็นนักปกครองไม่มีวิสัยใจให้จำเลยรับสารภาพเพื่อจะได้ลดโทษตามมาตรา 59 เพื่อให้คดีเสร็จไปโดยเร็ว”²⁰² ดังนั้นร่างกฎหมายฉบับนี้จึง “ไม่เป็นการยุติธรรม ไม่ชอบด้วยหลักการที่นักนิติศาสตร์จะรับได้”²⁰³ ซึ่งนอกจากจะเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จำต้องมีศาล และกฎหมายที่มีประสิทธิภาพพอที่จะรับคดีอาญาคดีใหม่ ๆ แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความมีอาวโลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ การยอมให้มีการร่างประมวลกฎหมายอาญาเพื่อการอำนวยความสะดวกให้กับงานทางการปกครอง จึงถือเป็นชัยชนะของผู้มีอาวโลทั้งคณะในการทำงานและวิญญูของผู้ร่างฯ เห็นความรู้ และความคิดของผู้ที่เป็นนักนิติศาสตร์สมัยใหม่

ด้วยความต้องการคนที่มีความรู้ความสามารถทางกฎหมายตามแบบตะวันตกอย่างแท้จริงเป็นจำนวนมากขึ้น ทำให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในปี พ.ศ. 2440 ภายหลังจากที่พระองค์

²⁰¹ หจช. มร. 5 ย. 1/9 หนังสือของกรมหลวงนิชิตปรีชากรเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437)

²⁰² หลวงจักรปาณิศรีศีลวิสุทธิ, (รวบรวม) “เรื่องของเจ้าพระยามหิธร” ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส 25 พฤศจิกายน 2499 หน้า 72.

²⁰³ เรื่องเดียวกัน

ทรงสำเร็จการศึกษาทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ และได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมแล้ว ดังคำกราบบังคมทูลว่า

"พระองค์คงจะทรงทราบแล้วว่าปัจจัยด้านกำลังคนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เช่นเดียวกับ-
ความสำคัญของโลหิตต่อร่างกาย ถ้าหากเกิดหยุดลงเมื่อใด ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะถึงแก่กาลสิ้น
หวัง กระทรวงนี้จะกลายเป็นเรือแตก

ข้าพระพุทธเจ้าหมายถึงโรงเรียนกฎหมาย ข้าพระพุทธเจ้าไม่คิดว่าสิ่งที่ข้าพระพุทธ-
เจ้ากราบบังคมทูลต่อไปนี้จะเกินความจริง ก่อนปี 115 ก็ร้องกันอยู่ว่าไม่มีคน แทนที่จะเฝ้า
แต่ร้องกันไปอย่างไม่มีจุดหมาย และพยายามค้นหาสิ่งที่ไม่มีอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าน่า
จะเป็นการเหมาะสมกว่าถ้าหากเราจะทดลองสร้างสิ่งที่เราต้องการขึ้นเสียเอง โรงเรียน
กฎหมายตั้งขึ้นมาอีกเพื่อจุดประสงค์นี้"²⁰⁴

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงสำเร็จการ
ศึกษาทางกฎหมายจากประเทศอังกฤษ ซึ่งการที่อังกฤษเป็นประเทศจักรวรรดินิยมที่ได้สัญญา
ว่าเป็น "ดินแดนที่อาทิตย์ไม่ลับขอบฟ้า" จากการที่จักรวรรดินิยมอังกฤษได้แผ่ขยายอิทธิพล-
เข้าครอบครองดินแดนส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าไปภายใต้การปกครอง อันรวมไปถึงอินเดีย
แหล่งกำเนิดของกฎหมายแบบจารีตของไทย ทำให้พระองค์ทรงได้รับการศึกษาวิชากฎหมาย
อินเดียด้วย ซึ่งสามารถทรงใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษากฎหมายแบบจารีตของไทยได้เป็นอย่างดี
โดยเมื่อทรงสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากสำนักไครส์เชิช แห่งมหาวิทยาลัย-----
ออกซฟอร์ด ณ เมืองออกซฟอร์ด ในปี พ.ศ. 2439 แล้ว ก็ทรงกลับมาศึกษาวิชากฎหมายไทย
จากขุนหลวงพระไกรสี (เปล่ง เวภารยะ) ซึ่งสำเร็จการศึกษาทางกฎหมายจากประเทศ--
อังกฤษเช่นเดียวกัน เนื่องจากมิได้ทรงทราบเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายไทยมากนัก เพราะทรง
ไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ทรงพระเยาว์²⁰⁵

ในส่วนของการจัดการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์--
เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์นั้น ทรงได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าพระยา--
อภัยราชา (Gustave Rolin Jaequemyns) ศาสตราจารย์ทางกฎหมายชาวเบลเยียมผู้
ได้รับการว่าจ้างในราชการของไทยให้เป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไป²⁰⁶ ในชั้นแรกทรงจัดชั้นที่

²⁰⁴ หจช.ร.5 ย.1/9 หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ 40/2381 ลายพระหัตถ์พระเจ้า-
ลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2 กันยายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) อ้างจาก มนุ อุดมเวช, การปฏิรูปการศาลส่วนกลาง
ของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 309.

²⁰⁵ มนุ อุดมเวช, เรื่องเดียวกัน, หน้า 290.

²⁰⁶ หลวงสารนิยประศาสน์ "พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย" มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิศร (ล่อ
ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส 15 พฤศจิกายน 2499 หน้า 7.

ห้องเสวย ซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรม หรือห้องทรงงานของพระองค์นั่นเอง เมื่อจำนวนของผู้เข้ารับการศึกษามีมาก จึงทรงย้ายไปยังตึกสี่สตีห้องกลาง โดยพระองค์ทรงสอนด้วยพระองค์เองทุกวันหลังเวลาเสวยพระกระยาหารกลางวันเสร็จแล้ว-- ด้วยการที่พระองค์ทรงมีนโยบายในการปฏิรูปงานในความรับผิดชอบของกระทรวงยุติธรรมให้เป็นแบบตะวันตก โดยเฉพาะการนำเอารูปแบบของอังกฤษเข้ามาปรับใช้ให้รับกับระบบราชการแบบจารีตของไทยที่จำต้องนำเอามาผสมผสานกัน และต้องไม่ขัดแย้งกับอำนาจรัฐจนมีผลกระทบต่อความมั่นคง การดำเนินงานของกระทรวงยุติธรรมภายใต้การบังคับบัญชาด้านนโยบายของพระองค์จึงนำไปสู่การปฏิรูปการศาลที่ใช้ระบบการศาลของอังกฤษเป็นแนวทาง ทั้งนี้การพิจารณาคดีของศาลก็ได้เปลี่ยนไป จากเดิมที่ศาลจะคำนึงถึงสถานภาพของความเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาว่าบุคคลที่ถูกลงโทษนั้นมีใช่เป็นผู้บริสุทธิ์ เมื่อพระองค์ทรงนำเอาระบบการศาลของอังกฤษมาใช้เป็นแนวทาง จึงทรงกำหนดให้เปลี่ยนวิธีการพิจารณาพิจารณาคดีเสียใหม่ โดยให้ศาลสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหา หรือผู้ที่ถูกลงโทษว่ากระทำผิดนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าโจทก์จะนำสืบว่าผู้ต้องหา มีผิด นอกจากนั้นกระบวนการพิจารณาคดีในเรื่องอื่นๆ ในศาลสมัยที่เริ่มการปฏิรูปแล้วนั้นก็เป็นไปตามแบบของอังกฤษ ดังนั้นแนวความคิดตามหลักนิติธรรมของอังกฤษ อันกล่าวได้ว่าเป็นรากฐานของระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งยึดหลักของความเสมอภาคของบุคคลในทางกฎหมาย ตลอดจนการมีสิทธิ เสรีภาพของบุคคล ภายใต้การยอมรับของกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน²⁰⁷ จึงถูกนำเอามาปรับใช้กับกระบวนการยุติธรรมของไทยเป็นผลตามมา

เมื่อกรมหมื่นราชบุรดี เรกฤทธิทรงมีพระประสงค์ที่จะนำเอาระบบการศาลของอังกฤษมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิรูประบบการศาลของไทย จึงทำให้ทรงนำเอาแบบการจัดการศึกษากฎหมายของอังกฤษมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายของไทยด้วย เพื่อผลิตบุคลากรที่จะสนองการปฏิรูปการศาลที่มีอังกฤษเป็นแบบอย่างของพระองค์ ทำให้การส่งคนไปศึกษาวิชากฎหมายยังต่างประเทศในระยะแรก ๆ ได้เน้นไปที่ประเทศอังกฤษมากกว่าประเทศอื่น²⁰⁸ เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) เนติบัณฑิตผู้เป็นผลผลิตจากสถานศึกษาทางกฎหมายของไทยคนแรกได้บรรยายถึงการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายในระยะเริ่มแรกไว้ว่า

"โรงเรียนกฎหมายในขณะนั้นจัดขึ้นเป็นถึงราชการคล้ายกับหอพระสมุดสำหรับพระนคร เจ้าหน้าที่เรียกว่ากรมล้มปากทิก มีสภานายก เลขานุการ เภรัญญิก และผู้ช่วยอีก 2 คน กรมหลวงราชบุรีฯ ทรงสอนเป็นประจำ มีพระยาประชาภิจักรจักร (ชุ่ม บุนนาค) ช่วยบ้าง นอกจากนั้นก็มีชื่อเป็นผู้สอนคือ ขุนหลวงพระไกรสี (เปล่ง) กรมหลวงนิตินิธิปริชากร และพระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์ ในจำนวนนักเรียน 100 เศษมีผู้ฝึกภาษาหัวเมืองอย่างเช่น พระยาสุริยเดโชพิเศษฤทธิ อธิบดีผู้ฝึกภาษาศาลมณฑลนครราชสีมา และพระยาภักดีราชอธิบดีผู้ฝึกภาษา

²⁰⁷ มน อุดมเวช, การปฏิรูปการศาลส่วนกลาง, หน้า 359.

²⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 312.

ศาลมณฑลกรุงเก่ามาฟังคำสอน และฝึกหัดอบรมด้วย การเรียนกฎหมายในครั้งนั้นครึกครื้น เพราะกล้าพูดกล้าถาม ฝ่ายอาจารย์ก็ยินดีอธิบายให้ความแจ่มใสแก่นักเรียน มีผู้เห็นกันมากกว่ากรมหลวงราชบุรีฯ มีพระนิลย์เป็นอาจารย์ต่ออย่างยิ่ง"²⁰⁹

ส่วนผู้ที่ประสงค์จะเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายจะต้องได้รับอนุญาตจาก--- เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรม หรือผู้ที่เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมอนุญาตให้เป็น ผู้รับผิดชอบ และการขออนุญาตจะต้องมีผู้เข้ามาในลักษณะของเป็นการให้การรับรองผู้ที่ต้องการ เข้ามาศึกษาด้วย ลักษณะของการรับสมัครผู้ที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายนั้น ยังเป็นเช่นเดียวกับการรับสมัครเล็กเพื่อเข้ารับใช้ของกรมมหาดเล็ก อันเป็นไปตามระบบ- ราชการแบบจารีต เช่นเดียวกับการรับคนเข้าฝึกฝนในโรงเรียนมหาดเล็กเพื่อเข้ารับราชการ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2445 การที่กรมมหาดเล็กซึ่งสามารถควบคุมการปฏิบัติงานของ ข้าราชการได้เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้จึงทำให้เสนาบดีว่าการกระทรวงฯ ได้ กลายมาเป็นผู้รับผิดชอบการใช้พระราชอำนาจแทนพระองค์อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นความหมาย ของ "ข้าราชการ" ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงใดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังคงเป็นการให้ความหมายตามแบบจารีตประเพณี เช่นเดียวกับที่เคยปรากฏในสังคมศักดินา โดยพระองค์ทรงให้ความหมายในลักษณะของการทรงให้คำอุปมาดั่งว่า "พระมหามงกุฏเป็น เครื่องหมายของราชาธิปไตย พระมหามงกุฏส่งแสงด้วยประดับเพชรนิลจินดาอันมีค่าอันใด ข้าราชการที่อุตสาหะพยายามช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความสุข ก็เปรียบเหมือนเพชรนิล เครื่องประดับพระมหามงกุฏนั้นนั่น"²¹⁰ ดังนั้นการผลิตบุคลากรให้กับกระทรวงยุติธรรมจึง เป็นความต้องการผลิตนักกฎหมาย เพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจของกรมมหาดเล็ก ในอันที่ จะเป็นการเพิ่มอำนาจรัฐต่อการควบคุมคนที่อยู่ภายใต้อาณาเขตของความเป็นรัฐสมัยใหม่-- ซึ่งจะมีผลต่อการต้านอำนาจของจักรวรรดินิยมที่มีความต้องการกำลังคนเข้าเป็นคนในบังคับ ด้วย เหตุนี้การจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยรัฐจึงต้องคำนึงถึงสิ่งนี้เป็นสำคัญ

ส่วนคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายนั้น ถ้าไม่มีประกาศนียบัตร ชั้นประโยค 2 หรือชั้นมัธยมสายสามัญ หรือประกาศนียบัตรของวิทยาลัยอื่นๆซึ่งพอเทียบกันได้ ผู้นั้นจะต้องสอบความรู้ขั้นต้นของโรงเรียนกฎหมาย แต่ผู้นิพนาศึกษาที่ต้องการเข้ามาเป็นนักเรียน นั้นไม่ต้องสอบ ส่วนวิชาที่จะสอบมีดังนี้คือ

1. เรียงความตามคำถาม	4. เขียนตามคำบอก
2. เรียงความตามเรื่องที่อ่านหรือเล่าให้ฟังโดยนิพนธ์	5. เลข
3. ย่อความ	6. พงศาวดารไทย ²¹¹

การฝึกเพื่อให้นักเรียนมีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายเป็นสิ่งหนึ่งที่โรงเรียนกฎหมาย- กำหนดให้จัดให้มีขึ้น โดยโรงเรียนกฎหมายได้ออกเป็นกฎระเบียบขึ้นเพื่อที่จะเป็นการฝึกให้

²⁰⁹ หลวงจักรปาณิศรศีลวิสุทธิ, เรื่องเดิม, หน้า 52.

²¹⁰ สมเด็จพระยวงศาธิบดีเจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีฯ, เรื่องเดิม, หน้า 286-287.

²¹¹ หลวงสารนัยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 13.

นักเรียนได้เป็นนักกฎหมายที่มีความรู้ความสามารถเมื่อจบการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ให้เป็นไปตามความต้องการของเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนกฎหมายด้วย การให้ความสำคัญกับบุคคลในลักษณะของการดำรงสิทธิของความเป็นปัจเจกชนตามที่กฎหมายแนวเสรีนิยมตะวันตกกำหนด จึงถูกนำมาใช้ในการวางกฎระเบียบของโรงเรียนกฎหมายด้วย โดยกฎระเบียบดังกล่าวนั้น นอกจากจะเป็นการฝึกการวิพากษ์วิจารณ์กฎข้อบังคับ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นข้อบัญญัติทางกฎหมายแล้ว ยังจะเป็นการให้นักเรียนกฎหมายได้ตระหนัก และเรียนรู้ถึงสิทธิของตนที่สมควรจะได้รับภายในโรงเรียนด้วย อาทิ เรื่องเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของโรงเรียน หรือการละเมิดกฎข้อบังคับของทางโรงเรียน ซึ่งกฎข้อบังคับนั้นย่อมมีขึ้นเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของตัวนักเรียนเอง และรวมไปถึงผู้ที่เป็บุคคลากรของทางโรงเรียนด้วย ซึ่งกฎระเบียบนี้ได้กำหนดให้มีการประชุมเดือนละ 1 - 2 ครั้งระบุให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดย

"กรรมลัมปาติก (กรรมการเนติบัณฑิต) มาประชุมด้วยจงทุกท่านพร้อมด้วยนักเรียน เป็นหน้าที่ของกรรมลัมปาติกจะอดปรึกษากันในระหว่างกรรมลัมปาติก เรื่องความเป็นอยู่ของโรงเรียนที่กรรมลัมปาติกคนใดเห็นว่าไม่ดำเนินไปตามระเบียบหรือมีนักเรียนประพฤติผิดข้อบังคับ หรือถกฟ้องกล่าวโทษ ในเวลานั้นนักเรียนที่อยู่พร้อมในที่นั้นยังไม่มีอำนาจที่จะพูดได้จนกว่ากรรมลัมปาติกจะได้พดตกลงกันเสร็จแล้ว ต่อนั้นไปถ้านักเรียนคนใดมีข้อความที่ตนเห็นว่าควรจะเสนอกกรรมลัมปาติกทราบ หรือตนเห็นว่าควรจะกล่าวในที่ประชุมในเรื่องความเป็นไปของโรงเรียนที่ไม่ดำเนินตามระเบียบและกรรมลัมปาติกยังไม่ทราบ นักเรียนคนนั้นก็มอำนาจที่จะพูดได้ เมื่อเสร็จการปรึกษาข้อเกี่ยวกับโรงเรียนแล้ว นักเรียนจึงจะได้พูดโต้เถียงกันด้วยเรื่องปัญหาข้อบทกฎหมาย ซึ่งนักเรียนผู้หนึ่งมีความเห็นอย่างหนึ่งและอีกคนหนึ่งไม่เห็นด้วย เมื่อนักเรียนโต้เถียงกันเสร็จแล้ว เนติบัณฑิตผู้เป็นประธานต้องย่อความที่เขาเถียงกันและอธิบายข้อความให้นักเรียนทั้งหลายเข้าใจ เพื่อจะได้ไหวตว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด และนักเรียนที่จะมีอำนาจไหวตนั้นต้องเป็นผู้ที่ได้โล่ววิชาขั้นต้นได้แล้วหรือผู้มีประกาศนียบัตรหนังสือไทยประโยค 2"²¹²

กฎระเบียบที่กำหนดขึ้นมาเพื่อเสริมหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายนี้ยังมีวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากการผลิตนักกฎหมายที่มีความรู้ความสามารถเสมอหรือใกล้เคียงกับชาวตะวันตกแล้ว กฎระเบียบนี้ยังเป็นพื้นฐานให้กับการบังคับใช้กฎของเนติบัณฑิตยสภา ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2457 เพื่อสนับสนุนพระราชบัญญัติลักษณะระเบียบทนายความ พ.ศ. 2457 สภาเนติบัณฑิตยมีเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นสภานายกพิเศษโดยตำแหน่ง (Ex officio Honorary President) และอธิบดีศาลฎีกาเป็นที่ปรึกษานพิเศษ (Honorary Adviser)²¹³ ด้วยข้อบังคับที่บัญญัติขึ้นมานั้นก็ "เพื่อประสงค์บำรุงการศึกษาวิชากฎหมายให้แพร่หลาย ชักซ้อมการว่าความให้เชี่ยวชาญดี กับรักษาความประพฤติ

²¹² หลวงสารนัยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 14-15.

²¹³ หลวงจักรปาณิศรีศีลวิสุทธิ, เรื่องเดิม, หน้า 88.

ของนายความให้ตั้งอยู่ในสังฆกรรมเประเบียบเรียบร้อย"²¹⁴ และนักเรียนกฎหมายก็ได้รับการกำหนดให้เป็นสมาชิกประเภทภาคีสมาชิกร่วมกับสมาชิกอีก 3 ประเภทคือ

1. สามัญสมาชิก ได้แก่ เนติบัณฑิตย
2. สมาชิกพิเศษ ได้แก่ ผู้ที่กรรมการประชุมเลือก และเชิญให้เป็นสมาชิก โดยเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษ มีความรอบรู้ในธรรมศาสตร์ หรือรัฐศาสตร์
3. สมาชิกสมทบ ได้แก่ นายความชั้นที่ 2²¹⁵

สิ่งที่สมาชิกของเนติบัณฑิตยสภาต้องรับผิดชอบร่วมกันคือ การควบคุมความประพฤติของเหล่าสมาชิกด้วยกันเองเช่นเดียวกับที่ได้กำหนดให้มีการฝึกวิพากษ์วิจารณ์ และออกความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นไปของโรงเรียน รวมทั้งผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน ซึ่งสิ่งนี้ก็ตรงกับความหมายใหม่ของกฎหมายที่ว่า เป็น "กฎระเบียบที่หากทุกคนไม่ปฏิบัติตามก็จะมีโทษตามข้อบัญญัติ" การกำหนดข้อบังคับสำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2457 นี้ จึงมีการระบุว่า "เมื่อสมาชิกผู้ใดคนหนึ่งต้องหาว่าประพฤติไม่สมควรอย่างไรแล้ว ให้กรรมการรับฟ้องและตั้งกรรมการชำระอย่าให้น้อยกว่า 3 คน ชำระอย่างวิจิตร แต่ไม่ให้เปิดเผย เมื่อชำระได้ความอย่างไรให้นำความเสนอในที่ประชุมกรรมการ เพื่อจะได้ลงคะแนนปรึกษาเด็ดขาด"²¹⁶ โดยมีโทษสูงสุดสำหรับสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดคือ "ไล่ออกให้พ้นจากสมาชิกภาพ" ซึ่งหมายถึงเป็นอันสิ้นสุดการประกอบอาชีพการเป็นนักกฎหมายด้วย "เมื่อสมาชิกผู้ใดต้องออกแล้ว ให้เจ้าพนักงานลบชื่อผู้นั้นออกเสียจากทะเบียนรแห่งสภาแลโฆษณาข้อความให้ทราบทั่วกันด้วยกับให้เจ้าหน้าที่เรียกประกาศนียบัตรคืนจากผู้ผิด"²¹⁷

ในการจัดให้มีการศึกษาวิชากฎหมาย เพื่อการพัฒนาของหน่วยงานทางราชการแบบตะวันตกที่ได้รับการก่อตั้งขึ้นมานั้น วิชากฎหมายได้ถูกใช้เป็นวิชาประกอบในหลักสูตรวิชาทางการปกครอง หรือรัฐศาสตร์ด้วย เพื่อการนำความรู้ทางกฎหมายมาใช้ในกิจการของกระทรวงมหาดไทย ด้วยการก่อตั้งสำนักฝึกวิชาข้าราชการพลเรือนขึ้นในปี พ.ศ. 2442 ซึ่งก็ได้กำหนดให้นักเรียนในชั้นเรียนระดับกลางต้องศึกษาวิชากฎหมายด้วย โดยนักเรียนในระดับชั้นนี้ ซึ่งเรียกว่า "นักเรียนปกครอง" นั้นต้องออกไปฝึกวิชาการปกครองท้องที่ยังมณฑลที่กำหนด หรืออาจถูกส่งไปฝึกงานในกรมใดกรมหนึ่งที่มีความต้องการจะรับตัวไว้ใช้ในราชการก็ได้ การก่อตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นในปี พ.ศ. 2445 อันเป็นการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาสำหรับการรับราชการในกระทรวงมหาดไทยอีกขั้นหนึ่ง ก็ได้มีการโอนนักเรียน ครุ และหลักสูตรของสำนักฝึกวิชาข้าราชการพลเรือนเข้ามารวมอยู่ด้วย ซึ่งโรงเรียนมหาดเล็กก็ยัง

²¹⁴ หจข.มร. 6 ย. 2/17 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 ข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภา (29 ธันวาคม 2457-1 มกราคม 2457)

²¹⁵ เรื่องเดียวกัน

²¹⁶ เรื่องเดียวกัน

²¹⁷ เรื่องเดียวกัน

คงกำหนดให้นักเรียนต้องศึกษาวิชากฎหมายแพ่งและอาญาในภาคการศึกษาที่ 1 จากภาคการศึกษาทั้งหมดจำนวน 3 ภาคการศึกษา (เป็นการขยายภาคการศึกษาของสำนักฝึกหัดข้าราชการพลเรือนเดิม ซึ่งมี 2 ระดับชั้นเรียน หรือ 2 ภาคการศึกษาให้เพิ่มมากขึ้น) การขยายหลักสูตร และยกระดับการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กให้เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2453 อันจะเป็นการยกระดับการศึกษาให้เทียบเท่าระดับอุดมศึกษา เพื่อผลิตบุคลากรให้กับหน่วยงานราชการด้านพลเรือนอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น การก่อตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ทำให้การศึกษาวิชากฎหมายได้ถูกแยกออกมาอย่างเป็นทางการยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้น เพื่อมุ่งเน้นผลิตบุคลากรให้ไปรับราชการในกระทรวงยุติธรรมเป็นการเฉพาะ

การก่อตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เป็นความต้องการที่จะรวมเอาโรงเรียนกฎหมายเข้ามาไว้เป็นเสมือนแผนกวิชาแผนกหนึ่งของโรงเรียน ดังที่ปรากฏตามรายงานการประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 6 ตามวาระการประชุมลงวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2456 หรือก่อนการก่อตั้งเนติบัณฑิตยสภา เพื่อควบคุมการปฏิบัติงานด้านการศึกษากฎหมายเพียง 1 ปี ว่า

"สภามีความเห็นว่าจะร่างระเบียบกรมมหาวิทยาลัย รวมโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และโรงเรียนกฎหมายเข้าเป็นระเบียบการอันเดียวกัน แต่ในขั้นต้นนั้น ควรเชิญเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเข้าเป็นกรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนด้วย สภามอบฉันทะถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เพื่อได้ทรงอธิบายให้เจ้าพระยาอภัยราชาเข้าใจ และขอให้เจ้าพระยาอภัยราชาเลือกข้าราชการกระทรวงยุติธรรมผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับโรงเรียนกฎหมายเป็นกรรมการด้วยอีกนายหนึ่ง เมื่อได้รับความเห็นชอบของเจ้าพระยาอภัยราชาแล้ว จะได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตประกาศตั้งกรรมการเพิ่มขึ้นอีก"²¹⁸

ในเวลาต่อมาก็ทรงแต่งตั้งให้มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชามหาธิบดีธรรมธร (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์) เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรม กับอำมาตย์โท หลวงจินตนิรันดย์ ฝัฒนาคาสาโลหธรณ์ ข้าหลวงพิเศษ และผู้จัดการโรงเรียนกฎหมายเป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอีก 2 ท่าน ให้เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจทั่วไปในการบังคับบัญชาในส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวง รวมทั้งการจักรเข้ามาทำการสอนด้วย โดยมีมหาเสวกตรี พระยาศรีวิราช สภาเลขานุการ ผู้อำนวยการโรงเรียนแผนกปกครองเข้ารับตำแหน่ง ฝัฒนาคาสาโลหธรณ์ เป็นคนแรกในวันที่ 21 กันยายน 2455 ส่วนการรับนักเรียนนั้นตามรายงานการประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2453 ได้กำหนดผู้ที่เข้ามาเป็นนักเรียนเอาไว้ 3 ประเภท

²¹⁸ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459-2509, (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมนักกวีแห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 285.

ด้วยกันคือ

1. นักเรียนกระทรวง คือ ผู้ที่เข้าสังกัดกระทรวงแล้วเจ้ากระทรวงส่งเข้ามาเป็นนักเรียนกระทรวง ต้องเสียค่าเล่าเรียน เมื่อเรียนรู้แล้วให้กลับไปรับราชการยังกระทรวงนั้นๆ
2. นักเรียนหลวง คือ นักเรียนที่ยังไม่มีสังกัดกระทรวง แต่สภาเลือกเห็นว่า เป็นคนฉลาดหลักแหลมควรจะให้เข้าราชการได้ สภาเสียค่าเล่าเรียนให้ เรียนรู้แล้วส่งไปรับราชการกระทรวงใดๆ ตามความสามารถของนักเรียน
3. นักเรียนสมัค คือ ผู้ที่ยังไม่มีสังกัดกระทรวงสมัคเข้ามาเรียนและเสียค่าเล่าเรียนเอง เรียนรู้แล้วจะไปทำการที่ใดๆ ได้ตามอำเภอใจ²¹⁹

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ได้เปิดทำการสอนเป็น 8 แผนกวิชา นับเป็นครั้งแรกที่ได้แยกวิชากฎหมายออกมาอย่างเป็นอิสระจากวิชาการปกครอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะผลิตบุคลากรให้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม และกระทรวงอื่นที่ต้องใช้วิชากฎหมาย²²⁰ ซึ่งทางโรงเรียนได้แบ่งวิชาต่างๆ ออกเป็นแผนกๆ ด้วยการรวมเอาโรงเรียนที่ฝึกสอนเฉพาะสาขาวิชาที่มีอยู่เดิมให้มาอยู่รวมกัน เช่น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนราชแพทยาลัย โรงเรียนเพาะปลูก โรงเรียนกฎหมาย เป็นต้น แล้วแบ่งออกเป็นแผนกวิชาต่างๆ ดังนี้

1. แผนกวิชารัฐประศาสนศาสตร์	5. แผนกวิชาครู
2. แผนกวิชาการทูต	6. แผนกวิชาพาณิชย์การ
3. แผนกวิชากฎหมาย	7. แผนกวิชากสิกรรม
4. แผนกวิชาแพทย์	8. แผนกวิชาเกษตรศึกษา (วิศวกรรมศาสตร์) ²²¹

ทั้งนี้ในส่วนของงานจัดการศึกษากฎหมายในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ อยู่ภายใต้การควบคุมของเนติบัณฑิตยสภา โดยเนติบัณฑิตยสภามีหน้าที่พิจารณารับผู้ที่ต้องการสมัครเข้ามาเป็นนักเรียนกฎหมาย ส่วนการบริหารงานด้านการสอน และการสอบไล่ขึ้นอยู่กับการดำเนินงานของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานส่วนกลางรับผิดชอบทุกแผนกวิชา ส่วนเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมจะเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดหาครูผู้สอนกับทั้งเป็นผู้สอนประจำด้วย

ส่วนคนวุฒิ และระเบียบของผู้ที่จะเข้ามาฟังการบรรยายในโรงเรียนกฎหมายนั้นทางเนติบัณฑิตยสภาได้กำหนดไว้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. นักเรียนสามัญ ได้แก่ผู้มีความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 ของกรมศึกษาธิการ เป็นนักเรียนอุดมศึกษาได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหารชั่วคราว และมาฟังคำสอนที่โรงเรียนกฎหมาย

²¹⁹ หจข.ร.5 ศธ.58/6 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 5 รายงานประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 1 ร.ศ.129 (27 มกราคม พ.ศ.2453)

²²⁰ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, "วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์" รายงานการวิจัย ลำดับที่ 17 (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 26.

²²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

(หรือก็คือแผนกวิชากฎหมายของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ) อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าอาทิตย์ 3 วัน หรือเดือนหนึ่งไม่ต่ำกว่า 12 วัน ระหว่างที่โรงเรียนเปิดสอน มิฉะนั้นอาจถูกคัดชื่อออกจากทะเบียน

2. นักเรียนพิเศษ ได้แก่ ข้าราชการชั้นสัญญาบัตร หรือผู้ที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ หรือผู้ที่มีความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 ไม่ต้องมาฟังคำสอนก็ได้²²²

การปรับปรุงโรงเรียนราชวิทยาลัยให้กลายเป็นเสมือนโรงเรียนเตรียมกฎหมายเพื่อการส่งเข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมายต่อไป เป็นสิ่งหนึ่งที่รัฐต้องการพัฒนาความร่วมมือให้กับผู้ที่เข้าเป็นนักเรียนกฎหมาย โรงเรียนราชวิทยาลัยเป็นโรงเรียนที่สังกัดกระทรวง--ธรรมการ เปิดเรียนเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 โดยจัดให้มีลักษณะเป็นโรงเรียนประจำ ในสมัยแรกตั้งกำหนดให้รับเด็กชายอายุ 9 ขวบเป็นอย่างต่ำ และ 18 ปีเป็นอย่างสูง เข้ารับการศึกษาเป็นเวลา 8 ปี อยู่ในโรงเรียน 9 เดือนต่อปี แต่ละปีแบ่งเป็น 2 ภาค ภาคละ 4 เดือนครึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งเพื่อให้มีการศึกษาทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษตามลักษณะการจัดการศึกษาแบบตะวันตก ด้วยเหตุนี้ในการจัดการศึกษาของทางโรงเรียนฯ จึงเน้นความรู้ด้านภาษาอังกฤษเป็นหลัก แม้อาจารย์ใหญ่ และคณาจารย์ของทางโรงเรียนฯ ก็เป็นชาวอังกฤษดำเนินการสอนควบคู่ไปกับอาจารย์ที่เป็นคนไทย²²³ ดังนั้นโรงเรียนราชวิทยาลัยจึงมีความเหมาะสมที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นโรงเรียนสำหรับเตรียม--ความร่วมมือกับการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายได้เป็นอย่างดี เพื่อการนำเอาความรู้ทางภาษานั้นมาใช้ในการศึกษากฎหมายของชาติต่างๆ ต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการโอนโรงเรียนราชวิทยาลัยไปสังกัดกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2453 ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์อันเป็นที่มีการยกระดับการศึกษากฎหมายให้เทียบเท่าการศึกษาในระดับอุดมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก พร้อมกับให้ย้ายที่ตั้งจากตำบลบ้านสมเด็จเจ้าพระยาไปยังตำบลบางขวาง อำเภอมะเข็ญ จังหวัดนนทบุรี รวมทั้งให้คงอายุของนักเรียนแรกเข้า และคณาจารย์ชาวต่างชาติคงเน้นไปที่ชาวอังกฤษเช่นที่เคยเป็น²²⁴ ส่วนในการจัดการศึกษานั้นทางโรงเรียนได้กำหนดไว้ "...ให้เทียบเท่ากับชั้นประถมมัธยม และมีชั้นสูงของโรงเรียนในกรุงสยามแลในที่สุด เมื่อจะออกจากโรงเรียนจะต้องให้นักเรียนได้มีความรู้ถึงขั้นที่จะได้รับประกาศนียบัตรที่เทียบได้กับประกาศนียบัตรอย่างสูงของกรมศึกษาธิการ หรือถึงขั้นที่จะให้เข้าในมหาวิทยาลัยต่างๆได้"²²⁵ วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยจึงขยายออกไปเพื่อการเข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีการสอนในคณะวิชาที่เน้นเรื่องภาษาด้วย เช่นคณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ จึงทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนราช--

²²² หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 34-35.

²²³ "ราชวิทยาลัย" มานวราชเลวีศร 7 รอบ 18 กันยายน 2517 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรสารธรรมสามิต, 2517), หน้า 312.

²²⁴ หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 18.

²²⁵ "ราชวิทยาลัย" เรื่องเดิม, หน้า 323-324.

วิทยาลัยไม่ได้เข้าศึกษาใน โรงเรียนกฎหมายทั้งหมดตามความมุ่งหมายของการก่อตั้ง การจัดการศึกษาของโรงเรียนราชวิทยาลัยที่จะให้เป็นเสมือนโรงเรียนเตรียมสำหรับโรงเรียนกฎหมาย จึงไม่ได้ผลดังที่ควรจะเป็น²²⁶

ในปี พ.ศ. 2459 ได้มีการประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพร้อมกับโอนให้ไปขึ้นอยู่กับกระทรวงธรรมการ และได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นไชยนาถเรนทรผู้เคยทรงกำกับดูแลโรงเรียนราชแพทยาลัย ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยขึ้นตรงต่อกระทรวงธรรมการ และได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุกิจวิธานเป็นผู้บัญชาการมหาวิทยาลัย โดยส่วนหนึ่งเป็นการรวมเอาโรงเรียนที่เปิดสอนเฉพาะสาขาวิชาเมื่อครั้งยังเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เข้าไว้ด้วยกัน และให้เปลี่ยนสถานภาพเป็นคณะวิชา 4 คณะดังนี้

1. คณะแพทยศาสตร์จากเดิมที่เป็นโรงเรียนราชแพทยาลัย และแผนกวิชาแพทย์ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ให้มาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของพระยาเวชสิทธิ์ศรีวิลาส (จรัส วิภาตแพทย์) คนบดี
2. คณะรัฐประศาสนศาสตร์จากที่เป็นแผนกรัฐประศาสนศาสตร์ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เดิมให้มาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของพระยาวิทยาปริชามาศย์ (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) คนบดี
3. คณะวิศวกรรมศาสตร์จากเดิมที่เป็นโรงเรียนยันตรศึกษา และแผนกยันตรศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ให้มาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของพระยานิพัทธ์พงศ์ (ชิน บุนนาค) คนบดี
4. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มี มจ.พนศรีเกษม เกษมศรี ดำรงตำแหน่งเป็นคนบดี²²⁷

ทั้งนี้ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ได้แบ่งออกเป็น 2 แผนกวิชา ดังนี้

1. แผนกกฎหมายและการเมือง (Law and Poitics)
2. แผนกธนาคาร พาณิชยการ และเศรษฐวิทยา (Finance Commerce and Economic)²²⁸

ในส่วนการผลิตบุคลากรทางด้านกฎหมายได้กำหนดให้อยู่ภายใต้การดำเนินงานของแผนกกฎหมายและการเมืองโดยมุ่งเน้นไปที่การรับราชการในกระทรวงยุติธรรม กระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องใช้ความรู้ทางกฎหมาย²²⁹

ในขณะเดียวกันโรงเรียนกฎหมายที่แยกตัวกลับมาสังกัดอยู่กับกระทรวงยุติธรรมเช่น-

²²⁶ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459-2509, หน้า 407.

²²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

²²⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, (พระนคร : องค์การค้ำของครสภา, 2507), หน้า 255.

²²⁹ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, เรื่องเดิม, หน้า 30.

เดิมก็ได้มีการพัฒนาการจัดการศึกษาขึ้นด้วย โดยมีการตั้งสถานศึกษาศึกษาขึ้นมาเพื่อการรับผิดชอบด้านการดำเนินการ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของทางโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามข้อเสนอของนายยอร์ช ปาดที่จะให้มีการศึกษาวิชาประมวลกฎหมายขึ้นในโรงเรียน อันจะเป็นการปรับความรับของนักเรียนกฎหมายให้เข้าใจลึกความเป็นสากลมากขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาการจัดการศึกษาทางกฎหมายดังกล่าวก็จะเป็นการยกระดับความรู้ให้เทียบเท่าระดับปริญญาบัณฑิตที่ตั้งที่ศาลฎีกา มหาวิทยาลัยได้ทำสำเร็จมาแล้ว

การประกาศตั้งสถานศึกษาศึกษาขึ้นในปี พ.ศ.2467 หรือหลังจากการสถาปนาศาลฎีกา มหาวิทยาลัยแล้ว 8 ปี ด้วยวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสถานศึกษาศึกษาขึ้นก็เพื่อที่จะให้ "มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม ทั้งกิจการอื่นอันเกี่ยวแก่โรงเรียนนี้ด้วย"²³⁰ โดยในเบื้องต้นนั้นมีกรรมการบริหารคือ

1. เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรม (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์) เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นนายก
2. ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการ ได้แก่ ม.จ.เชจรจรัสฤทธิ์ พระยาจินดาภิรมย์ พระยาเทพวิฑูรพหลศรตาบติ พระยามานวราชเสวี และนาย แอล. ดูปลาตร์ (L. Duplatre)²³¹

นอกจากนี้การก่อตั้งสถานศึกษาศึกษาขึ้นนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะปรับปรุงหลักสูตรการศึกษากฎหมายขึ้นมาใหม่ตามข้อเสนอของนายยอร์ช ปาด ที่ปรึกษากฎหมาย ชาวฝรั่งเศส ซึ่งตามข้อเสนอของนายปาดลงวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2456 ได้เสนอให้ไทยส่งคนไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศอื่นๆ นอกเหนือจากประเทศอังกฤษมากขึ้น เพื่อการศึกษาวิธีการจัดทำร่างประมวลกฎหมาย (Codification Law) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้มีการจัดทำประมวลกฎหมายให้สอดคล้องกับประเทศตะวันตกส่วนใหญ่ ซึ่งเหตุผลสำคัญที่ทำให้ไทยตัดสินใจเลือกใช้ระบบประมวลกฎหมาย เพราะนอกจากการที่กฎหมายแบบจารีตไทยมีกฎระเบียบที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีบทบัญญัติที่ระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อการอ้างอิงถึงสิทธิของรัฐในการบังคับใช้กฎระเบียบนั้น ซึ่งมีความสอดคล้องไปกับลักษณะของประมวลกฎหมายแล้ว ความต้องการนำเอาแนวคิดของระบบประมวลกฎหมายมาใช้ในการร่างกฎหมายของไทยยังเป็น

"ความต้องการปลดปล่อยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากประเทศต่างๆ ประเทศเหล่านั้นยกเว้นอังกฤษใช้กฎหมายระบบประมวลกฎหมายทั้งสิ้น ดังนั้นการที่ประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายเดียวกับประเทศเหล่านั้นย่อมทำให้กฎหมายไทยอยู่ในระดับที่น่าพอใจของมหาอำนาจง่ายขึ้น ซึ่งย่อมเป็นความสะดวกแก่ฝ่ายไทยในการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเพื่อยกเลิกข้อ-

²³⁰ หจช. มร.6 ย.2/44 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 เรื่องประกาศตั้งกรมร่างกฎหมาย และสถานศึกษาศึกษา (17 ตุลาคม พ.ศ.2466)

²³¹ หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 41.

²³² ชาญชัย แสงวงศ์ดี, อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2539), หน้า 27.

เสียเปรียบทางกฎหมายและการศาล"²³³

ส่วนระเบียบการรับนักเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมายของสถานศึกษานั้น ทางสภาฯ ได้กำหนดให้ใช้ระเบียบการลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2467 ระบุคุณสมบัติของผู้ที่ประสงค์จะเข้ารับการศึกษาวีวว่า ทางโรงเรียนจะรับเฉพาะผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 6 ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอื่นอันเทียบความรู้อย่างไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 ของกระทรวงธรรมการ นักเรียนที่มีชื่ออยู่แล้วถ้าออกไปจะสมัครใหม่ ต้องปฏิบัติตามระเบียบนี้ และเลิกรับสมัครผู้ที่รับราชการมีตำแหน่งตั้งแต่เสมียนเอก หรือนายเวรเข้าเป็นนักเรียน²³⁴

ต่อมาสถานศึกษาได้แก้ไขระเบียบการรับสมัครนักเรียนกฎหมายขึ้นมาใหม่ ประกาศเป็นระเบียบการลงวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2469 โดยกำหนดให้เปิดรับสมัครผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 8 ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ หรือผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอื่นอันเทียบความรู้อย่างไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยม 8 ของกระทรวงธรรมการ²³⁵

ในวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2473 สถานศึกษาได้แก้ไขระเบียบการอีก ซึ่งเป็นฉบับสุดท้ายก่อนการยกเลิกสถานศึกษา โดยกำหนดให้เริ่มประกาศใช้ได้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2474 ให้แก้หลักสูตรเป็น 3 ภาค หากผู้เรียนสอบไล่ได้ทั้ง 3 ภาคบริบูรณ์จึงให้ได้ชั้นเนติบัณฑิต ส่วนการศึกษาระดับชั้นนิติศาสตร์บัณฑิตจะต้องศึกษาโดยวิธีตรวจค้นเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี ซึ่งการศึกษาชั้นนิติศาสตร์บัณฑิตอาจกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการสอนวิชากฎหมายในระดับปริญญาบัณฑิตขึ้น ในการศึกษาเพื่อรับปริญญาบัณฑิตนั้นตามหลักสูตรได้กำหนดไว้ว่า "ให้สอบด้วยวิธีเรียงความและสอบปากเปล่าในวิชากฎหมายทั่วไปกับกฎหมายอังกฤษและฝรั่งเศส และต้องแต่งตำราตามหัวข้อที่กรรมการกำหนด เพื่อให้กรรมการตรวจด้วย เมื่อเห็นว่าใช้ได้และสอนได้และรู้ จึงมีสิทธิได้เป็นชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต"²³⁶

ปัญหาหนึ่งของการศึกษาวิชากฎหมายของไทยที่เกิดขึ้น แม้มีการก่อตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัย เพื่อการผลิตบัณฑิต (Bachelor) ตามแบบตะวันตก แล้วก็ตามคือ ปัญหาการขาดแคลนครู โดยเฉพาะครูชาวไทย ซึ่งมีนักเรียนกฎหมายสำเร็จการศึกษารุ่นแรก 9 คน ต่อมาในปี พ.ศ.2444 กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "โรงเรียนในเวลานี้สอนคนให้เป็นเนติบัณฑิต

²³³ พชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์, "การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนถึง พ.ศ.2478" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 62

²³⁴ หลวงสารนัยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 41.

²³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

²³⁶ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2459-2509, หน้า 409-410.

ได้ไปหนึ่ง ไม่เกิน 10 คน เป็นอย่างมากน้อยไม่พอกับการ"²³⁷ ซึ่งเนติบัณฑิตส่วนหนึ่งจำต้องมาเป็นครูในโรงเรียนกฎหมาย และต้องมีความเชี่ยวชาญในวิชากฎหมายอย่างแท้จริง โดยอาจต้องผ่านการศึกษากฎหมายจากต่างประเทศอีกชั้นหนึ่ง หรืออาจเป็นนักกฎหมายผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ซึ่งเป็นเจ้าของของแบบแผนความรู้ทางกฎหมายที่ไทยมีความต้องการอยู่แล้ว

จากการที่การศึกษากฎหมายจำต้องมีความเชี่ยวชาญในภาษาต่างประเทศด้วย เพราะเป็นความจำเป็นของนักกฎหมายที่ต้องรู้เท่าทันนักกฎหมายชาวต่างประเทศ เมื่อมีการเข้าร่วมในกระบวนการพิจารณาคดีของศาลต่างประเทศทนายจำต้องเรียนรู้กฎหมาย และภาษาต่างประเทศที่ตนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยเป็นอย่างดี การรู้เท่าทันของทนายจึงจะเป็นความได้เปรียบของคนไทยผู้เป็นคู่ความกับคนในบังคับต่างชาติ ซึ่งอาจเอาชนะกันได้ด้วยตัวบทกฎหมายของชาตินั้นๆ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่การศึกษากฎหมายในระยะก่อนปี พ.ศ. 2475 ประสพคือ การขาดแคลนตำราภาษาไทย ฉะนั้นนักเรียนกฎหมายจึงจำต้องรู้ภาษาของชาตินั้นๆ ที่เป็นผู้บัญญัติกฎหมายเป็นอย่างดีด้วยดังคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากรถึงการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนตำราว่า-- "ทางแก้จึงมีแต่อย่างเดียวที่จะต้องให้คนไทยเรียนรู้ให้เท่ากับเขา แต่ที่จะแปลตำราฝรั่งออกเป็นไทยในเวลานั้นนั้น เปนอันไม่สามารถจะทำได้ เพราะฉะนั้นการเรียนกฎหมายจะต้อง-- เรียนในภาษาฝรั่ง มีภาษาอังกฤษเปนต้น ซึ่งมีตำราเรียนกว้างขวาง"²³⁸ ดังนั้นในการคัดเลือกครูเพื่อทำการสอนในวิชากฎหมาย จึงจำต้องคำนึงถึงความเชี่ยวชาญทางภาษาต่างประเทศประกอบด้วย ซึ่งกรณีเนติบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ (อันรวมไปถึงชาวต่างชาติผู้เป็นเจ้าของภาษา) ย่อมจะมีความได้เปรียบเนติบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากภายในประเทศ

ครั้นสถานนิติศึกษาได้เข้ามาบริหารการจัดการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายแล้ว ทำให้มีครูกฎหมายส่วนหนึ่งที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายเข้ามาทำการสอนในโรงเรียนกฎหมายด้วย ที่สำคัญ เช่น นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งออกไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2463 เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรับครูชาวต่างชาติมาสอนวิชากฎหมายสมทบกับครูชาวไทย และครูชาวต่างชาติจำนวนหนึ่งที่มีอยู่แล้ว อาทิ ดร.แอล. ดูปลาตร์ ดร. อ็ช เจสสัน ศาสตราจารย์เอกต์ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์องค์เจ้าวรรณไวทยากร หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก พระยา--

²³⁷ "รายงานของข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง ร.ศ. 120" ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กับเรื่องกระทรวง และศาลยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางกับศาลแขวงพระนคร ธนบุรี นิคมพัฒนาในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดบูรณสิริมาตยาราม วันที่ 15 พฤศจิกายน 2504 หน้า 15.

²³⁸ หจช.มร.6 ย. 1/1 หนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)

ลัทธิธรรมประคัลภ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช พระสารศาสน์ประพันธ์ (ขึ้น จารวัสตร์) หลวงธรรมนวุฒิกกร พระยาพลางกรธรรมนิเนต หลวงประพันธ์นิติสรร์ เป็นต้น²³⁹

สถานศึกษาได้ถูกยกเลิกในปี พ.ศ.2476 ตามประกาศพระบรมราชโองการฯ ลงวันที่ 25 เมษายน โดยให้ประสานระเบียบการศึกษานิติศาสตร์ของโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมเข้ากับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และตั้งขึ้นเป็นคณะนิติศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังกำหนดให้รวมเอาแผนกข้าราชการพลเรือนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เข้าไว้ด้วยภายใต้การกำกับดูแลของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณผู้รักษาการแทนคนบตี "คณะนี้จึงมีชื่อว่า คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์" และให้ ดร.ดปลาตร์เป็นผู้อำนวยการแผนกวิชาในคณะนิติศาสตร์ จนในปีเดียวกันนั้นเองก็ได้มีการโอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ให้ไปขึ้นต่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง²⁴⁰ ซึ่งได้รับการก่อตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยของคณะราษฎร

4.2 กระบวนการจัดการศึกษากฎหมาย

ความหมายของคำว่า "กระบวนการจัดการศึกษา" นั้น อาจอธิบายจากการแยกคำศัพท์ได้ โดยคำว่า "กระบวนการ" จะตรงกับคำความหมายของคำว่า "แบบแผน"²⁴¹ ซึ่งแบบแผนก็จะเป็น "ขนบธรรมเนียมที่กำหนดใช้หรือที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อมา"²⁴² ส่วนคำว่า "การศึกษา" ได้มีผู้ให้คำจำกัดความว่า การศึกษาคือ "การเล่าเรียนฝึกฝน และอบรม เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความชำนาญสามารถไปประกอบการทำงานอันเป็นอาชีพของตนได้ มีอนามัยร่างกายสมบูรณ์ และมีจรรยาความประพฤติ อันจะเป็นคุณประโยชน์แก่ตน ครอบครัว และส่วนรวมในการดำเนินวิถีชีวิต และทำให้เกิดสติปัญญาความสามารถของตนที่เร้นอยู่ คลี่คลายเป็นความเจริญ ส่งผลให้เกิดความสขกายสบายใจ"²⁴³ ดังนั้นกระบวนการจัดการศึกษา จึงเป็นแบบแผนทางสังคมในส่วนของสิ่งที่เป็นการพัฒนาทางด้านปัญญาของมนุษย์ ซึ่งมีผู้กำหนดขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการนำเอาความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมแวดล้อม โดยที่ความรู้นั้นย่อมจะต้องได้รับการสืบทอดต่อกันมาในลักษณะของการเป็นแบบแผนหนึ่งทางสังคม

"หลักสูตรการศึกษา" เป็นสิ่งที่จะสามารถบ่งบอกถึงจุดมุ่งหมายหลักของกระบวนการจัดการศึกษาที่ถูกกำหนดขึ้นได้ และเป็นตัวกำหนดทิศทางของสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ หรือแบบแผน

²³⁹ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2459-2509, หน้า 409.

²⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 410.

²⁴¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, หน้า 35.

²⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 490.

²⁴³ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) "การศึกษาของชาวบ้าน" ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน อ้างจาก สุมัน อมรวิวัฒน์, สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 84.

ความรู้ จากการที่ "หลักสูตรการศึกษา" เป็น "โครงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะสอดคล้องกับความมุ่งหมายทางการศึกษาที่กำหนดไว้"²⁴⁴ ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาจึงหมายถึงสิ่งที่เป็นเค้าโครงของรายวิชาที่เกิดจากแผนงานทางการศึกษาที่ได้กำหนดเอาไว้แล้วตามวัตถุประสงค์ของผู้มีอำนาจในการจัดการศึกษาจะเป็นผู้กำหนดขึ้น เพื่อให้มีการนำเอาแบบแผนความรู้ที่เตรียมเอาไว้บรรจุลงในลักษณะของรายวิชาตามหลักสูตรกำหนด ในขณะที่เดียวกันจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาที่ถูกกำหนดขึ้นมา นี้ ผู้ถือครองอำนาจรัฐย่อมจะต้องมีอำนาจในการควบคุมกระบวนการจัดการศึกษานั้นด้วย เพื่อว่าการจัดการศึกษานั้นจะต้องตอบสนองต่อความต้องการพัฒนาบุคลากรของรัฐ ฉะนั้นในกระบวนการจัดการศึกษาอันประกอบไปด้วยหลักสูตร และแบบแผนความรู้ทางการศึกษานั้นจะต้องไม่ขัดต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ เพราะบุคลากรที่เป็นผลผลิตจากการจัดการศึกษาย่อมจะส่งผลต่อความมั่นคงของรัฐด้วย

เมื่อมีความต้องการการปฏิรูปกฎหมายไทยให้เป็นที่ยอมรับจากประเทศจักรวรรดินิยมอันจะมีผลต่อการปลดปล่อยปัญหาการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งทำให้รัฐบาลอำนาจที่ควรมีให้กับชาวต่างชาติ จึงยังผลให้วิชากฎหมายของชาวตะวันตก เพื่อการผลิตบุคลากรในการพัฒนากระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะที่สำคัญคือในการร่างกฎหมายได้กลายมาเป็นวิทยาการสมัยใหม่ที่สำคัญสาขาหนึ่งด้วย โดยที่ความต้องการศึกษาวิชาการของชาวตะวันตกของไทยเพื่อการเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศนั้นได้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของพระราชา---ไอโรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งวิชากฎหมายก็เป็นวิชาหนึ่งที่ผู้จำเป็นต้องปฏิบัติภารกิจในการเป็นผู้นำเพื่อการปฏิรูปประเทศดังเช่นเหล่าพระราชาไอโรสนี้สมควรจะ---ทรงเข้ารับการศึกษา การที่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงมีพระอัยยาคัยไฟพระทัยที่จะทรงเข้ารับการศึกษาวิชากฎหมายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว²⁴⁵ จึงทรงเป็นที่ยอมรับจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ผู้ทรงมีพระราชฐานะเสมือนดังรัฐ โดยทรงมีพระบรมราชานุญาตยืนยันพระประสงค์ของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ที่จะทรงเข้ารับการศึกษาวิชา---กฎหมายว่า "ชายรพีที่ตกลงกันไปแล้วก็ไม่ควรจะรีอถอน"²⁴⁶ อนึ่งการที่จะทรงเข้ารับการศึกษากฎหมายที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งมีการสอนวิชากฎหมายฮินดู (Hindu Law) ด้วยนั้นจะสามารถนำเอามาใช้เป็นพื้นฐานในการอธิบายกฎหมายแบบจารีตของไทยได้ด้วย เนื่อง-

²⁴⁴ สมิตร์ คุณานกร, หลักสูตรและการสอน หลักการ และแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรการสอนแบบต่างๆ ขบวนการเปลี่ยนแปลง และกระบวนการกลุ่ม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์-ชวนพิมพ์, 2516), หน้า 3.

²⁴⁵ หจช. กต. 43.6.5/27 เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ เรื่องการทรงศึกษาของพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 5 ทั้ง 4 พระองค์ ตอนที่ 2 (พ.ศ. 2434)

²⁴⁶ หจช. กต. 43.6.5/28 ลายพระราชนัดตเลขานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ถึงกรมหลวงเทเวศร์วังหลวง เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ 10 กรกฎาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434)

จากกฎหมายไทยก็มีรากฐานมาจากกฎหมายของอินเดีย

หลักนิติธรรม (The Rule of Law) 3 ประการ ซึ่งเป็นหลักการปกครองโดยกฎหมายที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย (ระหว่างพ.ศ. 2380-2444) ที่ได้ส่งอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณีของอังกฤษด้วย โดยหลักนิติธรรมได้ให้ความสำคัญกับความหมายของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคไว้มากกว่าที่เคยเป็นอยู่อันเป็นไปตามกระแสความคิดแนวเสรีนิยมที่กำลังทรงอิทธิพลอยู่ในทวีปยุโรปขณะนั้น ฉะนั้นหลักนิติธรรมจึงเป็นหลักการที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดเสรีนิยมบนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมของอังกฤษ ซึ่งยังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของสังคมด้วยการกำหนดหลักการ 3 ประการอันได้แก่

1. ในสังคมนั้นต้องไม่ใช่กำลังปกครองต้องใช้กฎหมายปกครอง
2. คนอังกฤษมีสิทธิเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ตราบใดที่ไม่กระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งสิ่งนี้ก็คือหลักการของ "Habeas Corpus" (You have a body) ตามหลักกฎหมายของอังกฤษ
3. อำนาจของพระมหากษัตริย์และรัฐมนตรีมีต้นกำเนิดมาจากพระราชบัญญัติของรัฐสภา และพระราชบัญญัติของรัฐสภาตลอดจนการวินิจฉัยของศาลตุลาการเป็นข้อจำกัดของอำนาจบริหาร ซึ่งในความหมายนี้เป็นการอธิบายถึงการคานอำนาจระหว่างกัน ซึ่งหลักนิติธรรมต้องการย้ำถึงสิทธิ และเสรีภาพของปัจเจกชนว่า ต้องได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายที่มีความยุติธรรมเพื่อการเป็นหลักประกันมิให้ระบบเผด็จการเกิดขึ้นในแผ่นดินอังกฤษ²⁴⁷

กระบวนการจัดการศึกษาทางกฎหมายก่อนการยกระดับโรงเรียนกฎหมายให้เป็น---โรงเรียนหลวงในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งพระเจ้าลภยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้ทรงก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในปี พ.ศ. 2440 นั้น โดยในส่วนที่เป็นแบบแผนความรู้ทางกฎหมาย พระองค์ทรงใช้หนังสือ "กฎหมาย 2 เล่ม" ซึ่งภายหลังผลิตผลเป็นกฎหมายบางเรื่อง หรือกฎหมายราชบริ ทางอาญาใช้ประมวลกฎหมายอินเดียเป็นหลัก วิชิจาณาสัญญาและประทุษร้ายส่วนแบ่งให้ตำรากฎหมายอังกฤษ ทรงอธิบายว่าเราจะหนีไปฝ่ายเดียวไม่เหลือवलดูใครนั้นไม่ได้ ต้องเดินตามทางกฎหมายที่โลกนิยม"²⁴⁸ รวมทั้ง "ความประพฤติด้อย่างตุลาการฝรั่งเป็นความประพฤดิที่จำเป็นต้องประพฤดิ"²⁴⁹ ดังนั้นการจัดการศึกษากฎหมายที่พระองค์ทรงจัดตั้งขึ้นนั้นจึงเป็นความพยายามที่จะประสานผลประโยชน์ของไทย ซึ่งจำต้องรักษาความมั่นคงของรัฐเป็นหลักสำคัญให้เข้ากับผลประโยชน์ของประเทศจักรวรรดินิยมที่

²⁴⁷ วิชัย ตันศิริ รัฐธรรมนูญประเทศไทยตะวันตกและไทย: กรณีศึกษาทางประวัติศาสตร์และกฎหมาย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2536), หน้า 23-24.

²⁴⁸ หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 9.

²⁴⁹ หจช.มร. 5 ย./2 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 เรื่องกรมหลวง---ราชบุรีฯ แลข้าราชการกระทรวงยุติธรรมลาออกเนื่องด้วยเรื่องกรมหมื่นนราฯ แต่งบทละครว่าเปรี๊ยะเปรี๊ยะ (29 เมษายน ร.ศ. 128-27 มิถุนายน ร.ศ. 129)

ต้องการรักษาผลประโยชน์ของประเทศของตนในแผ่นดินไทยเช่นกัน โดยการออกกฎระเบียบเพื่อการจัดสรรอำนาจรัฐขึ้นมาใหม่ และการพัฒนาบุคลากรด้านกฎหมายขึ้นมาก็จะเป็นการประสานผลประโยชน์ของรัฐกับผลประโยชน์ของประเทศจักรวรรดินิยมเข้าด้วยกัน เพื่อการประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกัน

ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนกฎหมายในระยะแรกๆ นั้น นอกจากพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะทรงบรรยาย และรับผิดชอบด้านการจัดการศึกษาแล้ว ยังมีนักกฎหมายอื่นทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระองค์บรรยายด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ หรืออาจกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษเช่นเดียวกับพระองค์ อาทิ พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) นอกจากนี้ก็มีขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภารยะ) กรมหลวงพิชิตปรีชากร และพระองค์เจ้าวัชรวิงษ์ โดยจัดระบบการศึกษาตามแบบอังกฤษ การศึกษาวิชากฎหมายทั่วไปนอกจากจะรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษมาเป็นครูแล้ว ยังมีที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาร่วมทำการสอนด้วย ส่วนผู้ที่รู้ภาษาอังกฤษก็อ่านจากตำราภาษาอังกฤษ แม้การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศก็เน้นส่งไปอังกฤษ²⁵⁰ ในส่วนของกรรมการสอนแล้วจะมีกรรมการชาวต่างประเทศเป็นนักกฎหมายชาวเบลเยียมเพิ่มขึ้นอีก 2 คนคือ เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานกลกิจ ที่ปรึกษาราชการทั่วไป และผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายระหว่างประเทศ และนายริชาร์ด เกิกแปตริก (Richard Kirkpatrick) ที่ปรึกษากฎหมายประจำกระทรวงยุติธรรม²⁵¹ ส่วนวิชาที่จะทำการสอนไว้เพื่อคัดเลือกผู้ที่สมควรได้การแต่งตั้งเป็นเนติบัณฑิตนั้นทางโรงเรียนฯ ได้กำหนดให้ต้องผ่านการสอบวิชาต่างๆ ทางกฎหมายดังนี้

1. อาญา 2. สัญญา 3. มรดกกับประทุษร้ายส่วนแบ่ง 4. ผู้เมีย ทาษ และประกาศอื่นๆ
5. วิธีพิจารณา 6. กฎหมายระหว่างประเทศ²⁵²

ในการบรรยายวิชากฎหมายของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพี ๙ พระองค์ทรงยึดวิธีการของการจัดการศึกษากฎหมายของอังกฤษเป็นแบบอย่าง ทั้งนี้เป็นไปเพื่อการสนองนโยบายการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมให้เป็นแบบอังกฤษของพระองค์ โดยทรงเล็งที่จะนำเอาวิธีการบรรยายถึงสิ่งที่เป็นแบบแผนความรู้ทางกฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย หรือที่พระองค์ทรงเรียกว่า "โค๊ด" มาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งทรงแสดงพระทัศนะผ่านคำกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"โค๊ดนั้นมีประโยชน์แก่ราษฎร แต่เป็นการตรึงตัวข้าราชการเจ้าหน้าที่ทกกระทรวงทบวงการลงเป็นแนวเส้นบรรทัด สงสัยว่าราชการยังดำเนินไปไม่ถึงกาลสมัยนั้น สังเกตดู

²⁵⁰ มนุ อุดมเวช, การปฏิรูปการศาลส่วนกลาง, หน้า 312.

²⁵¹ หลวงจักรปรีศรีศีลวิสุทธิ, เรื่องเดิม, หน้า 55.

²⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

ประกาศทั้งหลายเหล่านี้ได้ทำมาในระหว่าง 3 ปีนี้ มีปอลิซีเดินตรงกันข้ามกับปอลิซีของโคต"²⁵³

ด้วยความต้องการนำเอากฎหมายแบบจารีตของอังกฤษมาใช้ในการเรียนการสอน-- ในโรงเรียนกฎหมายนั้น ทำให้ในการบรรยายจึงมีการเปิดทางให้กับ "ธรรมเนียม" ซึ่งเป็น ประเพณี หรือเป็นสิ่งที่นิยมถือประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนว่าเป็นที่มาของ- กฎหมายประการหนึ่งด้วย นอกจากจะมาจาก "ผู้ตั้งกฎหมาย" แล้ว²⁵⁴ แต่สิ่งที่ เป็น "ธรรม- เนียนั้นต้องพิสูจน์ให้เห็นว่า ไม่แต่มีอยู่เท่านั้น ต้องพิสูจน์ต่อไปว่าเป็นธรรมเนียมอันสม- ควร และมีได้มีพระราชบัญญัติประกาศเลิกถอนธรรมเนียมนั้นเสียทั้งหมด หรือแต่บางส่วน"²⁵⁵ ซึ่งจากการที่มี "ความสันนิษฐานในวิชากฎหมายนั้นดีเสียว่ามีแบบแผนในการที่เกิดขึ้นทุกเรื่อง ทุกชนิด ในเรื่องใดที่ไม่มีกฎหมายเป็นอักษรลง"²⁵⁶ ศาลจึงสามารถวินิจฉัยคดีความตามธรรม- เนียนในลักษณะของการเป็นกฎหมายธรรมดาในถิ่นของตนได้ "ยกขึ้นใช้ไม่ผิดกับกฎหมายที่มี หลายลักษณะอักษร"²⁵⁷ ทั้งนี้เพื่อ "เป็นการเดินสะดวกต่อบ้านเมือง"²⁵⁸ ดังนั้นการนำเอาระบบ- กฎหมายของอังกฤษมาใช้เป็นแบบอย่างในการจัดการศึกษาทางกฎหมายของไทย จึงทำให้ การบรรยายวิชากฎหมายของไทยได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเอกชน กับมหาชนมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกันเอง ซึ่งเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับพลเมืองของรัฐ การอธิบายวิชากฎหมายตามระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี ของอังกฤษ จึงเป็นการเปิดทางให้แนวความคิดทางกฎหมายแบบจารีตเดิมของไทยได้สอด- แทรกเข้ามาในการบรรยายวิชากฎหมายที่มีผลต่อการเป็นเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมาย- และการบรรยายวิชากฎหมายอันมีความเกี่ยวเนื่องกับอำนาจของรัฐนั้น ยังเป็นการสนับสนุน คำนิยามของการเป็น "ชาติ" ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย²⁵⁹

ดังนั้นในการวางนโยบายเพื่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมของพระองค์เจ้ารพีพัฒน- คัคคี กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงวางอยู่บนหลักการของกระบวนการยุติธรรมอังกฤษ และ ยังจะเป็นการสนองพระบรมราชโองการของพระราชาธิบดีในตำแหน่งเสนาบดีว่าการ----

²⁵³ หนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของสมเด็จพระ- เจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนคัคคี กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ลงวันที่ 2 ธันวาคม ร.ศ. 122 อ้างจาก ชานูชัย แสงวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 29-30.

²⁵⁴ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, หัวข้อเล็กเชอร์ธรรมศาสตร์ (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุง- นกลกิจ, 2466), หน้า 29.

²⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

²⁵⁶ เล็กเชอร์ของพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระนคร : โรงพิมพ์- กรุงเทพบรรณาการ, 2468), หน้า 106-107.

²⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

²⁵⁸ เรื่องเดียวกัน

²⁵⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ความเป็นชาติโดยแท้จริง" เมืองไทย- จงตื่นเถิด (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ลายกนก, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า 13-14.

กระทรวงยุติธรรมของพระองค์ด้วยที่จะรักษาพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ตาม--
แบบจารีตของไทยไว้ ยังผลให้การบรรยายวิชากฎหมายในระยะแรกๆ คงสอดคล้องกับหลัก
กฎหมายแบบจารีตประเพณีของอังกฤษ เช่น การอธิบายความหมายของกฎหมายว่า "กฎหมาย
นั้นคือเป็นข้อบังคับ ของผู้มีอำนาจในบ้านเมือง เมื่อผู้ใดไม่กระทำตามแล้วต้องโทษ"²⁶⁰ ซึ่งผู้
มีอำนาจนั้นจะเป็นผู้ที่มีอำนาจอันเป็นอิสระในการบัญญัติ และบังคับใช้กฎหมายในนามของรัฐนั้น
คือ องค์พระมหากษัตริย์ โดยพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชฐานะทรงเป็น "พระเจ้าแผ่นดิน"
และ "พระเจ้าแผ่นดินแปลว่า แผ่นดินในพระราชอาณาเขตเป็นที่ของท่านหมด แลเพราะ
เหตุนี้จึงทรงมีอำนาจที่จะไล่คนที่อยู่ในที่ดินนั้นออกได้ไม่ต้องพระราชทานค่าทำขวัญ"²⁶¹ และ
"กษัตริย์แลพระมหามีอำนาจทำสัญญาแก่ราษฎร แต่ราษฎรฟ้องร้องไม่ได้"²⁶² ด้วยสิทธิ--
พิเศษเช่นนั้น ทำให้ที่ดินที่ "หลวงพระราชทานให้เอาคืนได้เสมอวันไว้แต่จะมีหนังสือ----
พระราชทานเป็นสิทธิขาด"²⁶³ ฉะนั้นจึงหมายความว่า "บุคคล" ยังไม่มีสิทธิในที่ดินโดย-
สมบูรณ์จนกว่ารัฐ โดยองค์พระมหากษัตริย์จะทรงยอมรับสิทธินั้น ซึ่งสิทธิของบุคคลในที่ดิน
เป็นการขอให้รัฐออกใบอนุญาตให้ "ราษฎรอาไครยทำกินในที่ซึ่งเป็นของพระองค์ท่านนั้น"²⁶⁴
โดยเหตุที่ "ที่ดินทั้งหมดเป็นที่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"²⁶⁵ อันเป็นสิทธิพิเศษที่
ราษฎรไม่สามารถก้าวก้าว หรือล่วงละเมิดสิทธิพิเศษนั้นได้

ถึงแม้ว่าความหมายของคำว่า "สิทธิ และ เสรีภาพ" ของบุคคลจะผูกพันอยู่กับอำนาจ
รัฐคือ พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ แต่ "สิทธิ" จากคำอธิบายกฎหมายนี้ก็มีความ
สอดคล้องไปกับหลักนิติธรรมของอังกฤษด้วย โดยที่ความหมายของ "ความเป็นธรรม" ที่อยู่
ในหลักนิติธรรมของอังกฤษนั้นก็เป็นการให้ความสำคัญกับสิทธิของอิสรชนภายใต้พระราช--
อำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ และยังสอดคล้องกับแนวคิดทางการเมือง และระบบกฎหมาย
อื่นที่มีอิทธิพลอยู่ในทวีปยุโรป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของแนวคิดทางการเมือง และ
สังคมช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้นเอง ดังนั้นการอธิบายความ
หมายของคำว่า "บุคคล" จึงเป็นบุคคลที่เป็น "คนตามธรรมดา" ทั่วไป ไม่มีการบ่งบอกถึง
ความแตกต่างของบุคคล ดังในแนวความคิดทางกฎหมายแบบจารีตของไทยแต่อย่างใด และ
สิทธิของการเป็นบุคคลตามแนวความคิดนี้ได้เริ่มขึ้นมาตั้งแต่อยู่ในครุฑ โดย "เด็กในครุฑ
(ที่) บิดาตายมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะได้มรดกซึ่งจะแสดงให้เห็นชัดว่า กฎหมายยอมเรียก
ชื่อเป็นบุคคลแต่ก่อนเกิด"²⁶⁶ หากแต่ว่าสิทธิย่อมจะสมบูรณ์เมื่อเด็กนั้นเกิดมาต้องมีชีวิต และ

²⁶⁰ เล็กเซอร์ของพระเจ้าฟียาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หน้า 106.

²⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 189-190.

²⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

²⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

²⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

²⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

²⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

กฎหมายจะบังคับใช้กับบุคคลได้โดยสมบูรณ์ เมื่อ "เด็กจะมีอำนาจครบเรียกว่าผู้ใหญ่ เมื่ออายุครบ 20 ปี"²⁶⁷ ด้วยเหตุแห่งความเป็น "บุคคล" ฉะนั้นจึงมีอำนาจในสิทธิของความ เป็นบุคคลอันเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่ง "เรามีอำนาจ(ปาวเวอร์) เพราะกฎหมาย- ช่วยเหลือให้เป็นผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของเรา เรามีสิทธิเพราะกฎหมายบังคับกิริยา การกระทำของคนอื่น"²⁶⁸

แต่ในความเป็นบุคคลตามกฎหมายดังที่ปรากฏในคำบรรยายวิชากฎหมายนั้นยังแฝง-- แนวคิดทางกฎหมายแบบจารีต โดยยังไม่ยอมรับความเท่าเทียมกันของบุคคลอย่างสมบูรณ์ เช่น จากคำอธิบายที่ว่า "มนุษย์ที่เป็นคนอาจไม่เรียกว่าบุคคลได้ เป็นต้น ทาสไม่มีอำนาจ และความรับผิดชอบประการใด คล้ายวัวควายเป็นสิ่งมีเจ้าของหวงห้าม เราจึงพูดได้ว่ามนุษย์ ทั้งหลายไม่เป็นบุคคลไปทั้งหมด"²⁶⁹ หากแต่ในความเป็นมนุษย์ของทาสนั้น ทำให้ "นายเงิน ไม่มีอำนาจเขียนตีฎาทรมานทาสโดยไม่มี ความผิด นายเงินจะทำโทษทาสได้ เมื่อมีเหตุสมควรแลพอควรเท่านั้น"²⁷⁰ นอกจากนี้อำนาจในการทำโทษทาสนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ความ ยินยอมของทั้งสองฝ่าย "แลถ้าใครลักพาทาสของเราไปฟ้องได้"²⁷¹ ด้วยเหตุที่ทาสนั้น เปรียบเสมือนเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งด้วยเป็น "สิทธิในสิ่ง ซึ่งเป็นอำนาจทั่วไป ใครมาละเมิด อำนาจทั่วไปของเรา ๆ ฟ้องได้ทันที"²⁷² แต่ทาสก็มีสิทธิในความเป็นบุคคลด้วยส่วนหนึ่ง "ซึ่งเป็นสิทธิที่จะร้องขอ หรือบังคับคนหนึ่งคนใด โดยเฉพาะให้กระทำ หรืองดเว้นไม่- กระทำสิ่งใด"²⁷³ ก็ได้

ความต้องการการปรับปรุงโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้มีการยกระดับการศึกษาให้ เทียบเท่าระดับอุดมศึกษาในพ.ศ. 2454 นั้น หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร เสนาบดีว่าการ- กระทรวงยุติธรรมได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงปัญหาดังกล่าว ที่จำต้องได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นตามหนังสือลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ว่า "โรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นอยู่มาแต่เดิมมา อำนาจที่กระทรวงยุติธรรมจะจัดการโรงเรียน จะเป็นอำนาจของคณะเนติบัณฑิตหรืออำนาจกระทรวงยุติธรรมประการใด ๆ ยิ่งครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่แน่ชัดได้ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนหลวงอยู่ใน กระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจจัดการบังคับบัญชาตลอดไป ใน ส่วนนักเรียนกฎหมายที่ข้ามวิชาขั้นต้นแล้ว ขอพระราชทานให้เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษาต่อไป"²⁷⁴

²⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

²⁶⁸ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, เรื่องเดิม, หน้า 58.

²⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

²⁷⁰ เล็กเซอร์ของพระเจ้านิยาเชอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หน้า 121

²⁷¹ เรื่องเดียวกัน

²⁷² พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, เรื่องเดิม, หน้า 62

²⁷³ เรื่องเดียวกัน

²⁷⁴ หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 17.

การยกระดับโรงเรียนกฎหมายให้เป็นสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในลักษณะของการเป็น---
 เสมือนแผนกวิชาแผนกหนึ่งในการปกครองของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ภายใต้ความ
 รับผิดชอบด้านการเรียนการสอนของเสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นจุดเริ่มต้นประการ
 หนึ่งที่จะเป็นการยกระดับความรู้ทางกฎหมายให้สูงขึ้นเทียบเท่าประเทศทางตะวันตก ร่วมกับ
 การพัฒนาประสิทธิภาพวิชาชีพกฎหมายจากเนติบัณฑิตยสภา ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2457
 ด้วย และในการปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายนี้ยังคงดำเนินแนวคิดในการจัดการศึกษาที่มีความ
 ต่อเนื่องมาจากแนวคิดในการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ยังคงทรงต้องการถ่ายทอดแนวความคิดในเรื่องของ
 ความจงรักภักดีต่อชาติเหนือความรู้ความสามารถที่ได้รับจากการศึกษา²⁷⁵ ซึ่งพระองค์ทรง
 อธิบายว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ²⁷⁶ ดังนั้นแนวคิดในกระบวนการ
 การจัดการศึกษากฎหมายจึงต้องให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ของความเป็นชาตินั้น จากการทำ
 กำหนดให้การบรรยายวิชากฎหมายได้อธิบายถึงการคงพระราชอำนาจอันมีอยู่อย่างชอบธรรม
 ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ทรงให้คำอธิบายตามแนวคิดของระบบประมวลกฎหมาย โดย
 ที่แนวความคิดนี้ได้เปิดทางให้กับผู้ใช้อำนาจรัฐที่ชนส่วนใหญ่ยอมรับ และการอธิบายถึงที่มา
 ของผู้ใช้อำนาจรัฐนั้นก็ยังสามารถสอดผสานไปกับคำอธิบายตามแนวความคิดของกฎหมายแบบ
 จารีตไทยที่ระบุว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงใช้อำนาจรัฐ ซึ่งศาสนาเป็นตัวการสร้างความ
 ชอบธรรมของการคงอำนาจรัฐของพระมหากษัตริย์ในสังคมแบบจารีตไทย

ข้อเสนอเพื่อการปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายของนายยอร์ช ปาด เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้
 เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นกระบวนการจัดการศึกษาทางกฎหมายของโรงเรียน ฯ ซึ่ง
 นายปาดได้เสนอความคิดเห็นให้มีการเรียนการสอนวิชาประมวลกฎหมายขึ้น ด้วยเหตุจะเป็น
 ที่ผลิตนักกฎหมายไทยเพื่อการปฏิรูปกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมไทยให้เข้ากับประเทศ
 จักรวรรดินิยมส่วนใหญ่ โดยในขณะที่ทางโรงเรียน ฯ ก็กำลังประสบปัญหาต้องการการ
 เปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ อธิบดีศาลฎีกาก็ได้มี
 ลายพระหัตถ์ถึงวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2456 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ
 ถึงปัญหาของโรงเรียนกฎหมายว่า "..... ครั้นยกมาขึ้นกระทรวงยุติธรรมมีแต่ครูสั่งสอนตาม
 หลักเล็กเชอร์อยู่ ทำลุ่มๆ ดอนๆ ไม่จบลักษณะกฎหมาย ตลอดเวลากำหนดเพิ่มเพราะขาด
 หัวหน้าโรงเรียนผู้จะเอาใจใส่ในการเจริญของวิชากฎหมาย เห็นผลปรากฏได้ในการสอบ
 ไล่วิชามาทั้ง 2 ปีนั้นแล้ว แลนักเรียนมีจำนวนมากเสียเปล่าน้อยตั้งใจศึกษาจริง นำสง-
 ไสยว่าจะเอาเป็นแต่ที่อาศัยพาดพิงด้วยหวังประโยชน์อื่นโดยมาก เมื่อคิดจำนวนนักเรียน
 เข้าสอบในศกนี้ถึง 260 คน ที่ว่าได้คะแนน 50 คือพ้นเขตถึงเป็นคะแนนข้างสูงเพียง 4

²⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 84-85.

²⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

คน ดังนี้ควรเป็นที่สลดใจอยู่"²⁷⁷ การยกระดับโรงเรียนกฎหมายขึ้นมาเป็นสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในปี พ.ศ. 2454 จึงเป็นความต้องการที่จะพัฒนาการจัดการศึกษา หลักสูตร ตลอดจนแบบแผนความรู้ทางกฎหมาย โดยการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาดังกล่าวก็จะมีผลสอดคล้องไปกับข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปโรงเรียนกฎหมายของนายยอร์ช ปาดด้วย

การพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนกฎหมายเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพของผู้ที่จะดำรง--ความเป็นเนติบัณฑิตอย่างภาคภูมินั้นก็ครอบคลุมไปถึงการเตรียมความพร้อมของผู้ที่จะเข้ามารับการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายด้วยเช่นกัน การโอนโรงเรียนราชวิทยาลัยให้ไปสังกัดกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) และกำหนดให้มีหลักสูตรการเรียนการสอนในลักษณะของการเป็นโรงเรียนเตรียมสำหรับกระทรวงยุติธรรมนั้นก็ได้มีการเน้นความสำคัญของการศึกษาภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาของชาวตะวันตก ซึ่งภาษาเป็นสิ่งสำคัญที่นักกฎหมายจำต้องรู้เพื่อการศึกษากฎหมายของชาติผู้เป็นเจ้าของภาษาต่อไป ดังนั้นระเบียบการ และหลักสูตรของโรงเรียนราชวิทยาลัยหลังการโอนเข้าสังกัดกระทรวงยุติธรรมแล้ว จึงกำหนดหลักสูตรให้นักเรียนได้ศึกษาวิชาต่างๆ ดังนี้

"ให้ได้เรียนในวิชาภาษาไทย วิธีคำนวณวิธี พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์--เบื้องต้น วิชาเหตุการณ์ และภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นประโยชน์สูงสุดต่อทางราชการของรัฐบาล"²⁷⁸

ภาษาต่างประเทศซึ่งรัฐบาลถือว่าเป็นประโยชน์สูงสุดนั้นก็คือภาษาอังกฤษ และละติน อันเป็นวิชาขั้นต้นสำหรับที่จะใช้ศึกษากฎหมายต่อไป²⁷⁹ แต่อย่างไรก็ตามภาษาอังกฤษย่อมถูกให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพื่อนักเรียนจำต้องใช้ภาษาอังกฤษสนทนากับครูชาวต่างชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษด้วย

ตามข้อเสนอของนายยอร์ช ปาด ที่ปรึกษากฎหมายชาวฝรั่งเศสลงวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2456 ซึ่งได้เสนอความเห็นให้รัฐบาลไทยส่งคนไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศอื่นในยุโรปนอกเหนือจากประเทศอังกฤษมากขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้ทางกฎหมายจากเดิมที่เน้นการศึกษาจากตำราภาษาอังกฤษ และกฎหมายของอังกฤษเท่านั้น อีกทั้งการศึกษาวชิลา-ประมวลกฎหมายที่จะเพิ่มขึ้นมานั้นก็ยังคงเป็นการเรียนรู้เพื่อความต้องการปรับตัวให้เข้ากับ--ประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยม ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย ดังนั้นการส่งนักเรียนไทยออกไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายนั้นจึงเป็นการสร้าง--นักกฎหมายรุ่นใหม่ที่มีความรู้เกี่ยวกับระบบประมวลกฎหมายให้มาดำเนินการร่างกฎหมายให้ปรับเข้ากับประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมส่วนใหญ่ได้ และจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการเป็นครูกฎหมายด้วยอีกประการหนึ่ง ในการคัดเลือกประเทศที่จะส่งคนออกไปรับ

²⁷⁷ หจช.มร.6 ย.1/1 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน-กฎหมาย (พ.ศ. 2452-2466)

²⁷⁸ "ราชวิทยาลัย" เรื่องเดิม, หน้า 323.

²⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

การศึกษาวิชากฎหมายนั้นนายยอร์ช ปาดได้เสนอว่า

"ข้าพเจ้าขอแนะนำว่าจะต้องไม่ส่งนักเรียนไปเพียงประเทศใดประเทศเดียวเท่านั้น แต่จะต้องส่งนักเรียนไปยังประเทศฝรั่งเศส และประเทศเยอรมันด้วย ซึ่งทั้งฝรั่งเศส และเยอรมันเป็นสถานที่ที่ดีที่สุดสำหรับนักเรียนที่จะศึกษาระบบประมวลกฎหมาย"²⁸⁰

การที่นายยอร์ช ปาดเสนอความคิดเห็นที่จะให้มีการส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ--ฝรั่งเศส และเยอรมันนั้น จึงทำให้ผู้ที่จะไปศึกษาวิชากฎหมายจำต้องมีความรู้พื้นฐานภาษาฝรั่งเศส หรือเยอรมันด้วย การเปิดรับสมัครนักเรียนกฎหมายให้เข้าศึกษาภาษาฝรั่งเศส²⁸¹ ก็เป็นอีกหลักสูตรหนึ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเตรียมการเดินทางไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศ--เจ้าของภาษาในเวลาต่อไป การแก้ไขระเบียบการของโรงเรียนกฎหมายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะเป็นการยกระดับโรงเรียนกฎหมาย ไปสู่การเป็นสถาบันอุดมศึกษาอย่างสมบูรณ์ และเพื่อให้มีการผลิตบุคลากรในระดับปริญญาบัณฑิตในเวลาต่อมา ซึ่งนายปาดได้เสนอให้ต้องมีการปรับปรุงในเรื่องของ

1. ระยะเวลาที่จะต้องเรียนและปริญญาที่จะกำหนดให้
2. หลักสูตร
3. ประสิทธิภาพของครูกฎหมาย²⁸²

การปรับปรุงหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายจากข้อเสนอของนายยอร์ช ปาดได้รับการยอมรับจากรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฏ์ อธิบดีศาลฎีกา ลงวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2456 ว่า

".....เห็นว่าความเห็นนายปาดได้แสดงมาโดยละเอียดลออแลเป็นหลักฐานดี เห็นชอบด้วยทุกประการ จริงอยู่ตัวหม่อมฉันเองเป็นผู้ที่ได้เรียนกฎหมายตามทางอังกฤษ แต่รู้สึกว่ เมื่อเราได้ตกลงแล้วว่าจะใช้กฎหมายอย่างแบบประมวลธรรม เพราะฉะนั้นสมควรที่เราจะคิดจัดการศึกษาให้เป็นประโยชน์มากที่สุดเ็นทางนั้น เพราะฉะนั้นอนุญาตให้ท่านทรงพระดำริหวัางรูปการไปตามความเห็นของนายปาด....."²⁸³

การก่อตั้งสถานศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ.2467 เพื่อให้ "...มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม ทั้งกิจการอื่นอันเกี่ยวแก่โรงเรียนนี้ด้วย"²⁸³ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสำเร็จหนึ่งจากแผนการพัฒนาการจัดการศึกษาวิชากฎหมายอันมีข้อเสนอของนายยอร์ช ปาดเป็นแนวทาง ซึ่งในการปรับปรุง-

²⁸⁰ หจช.มร.6 ย.1/1 Memorandum on the question of legal education in Siam (20 December 1913)

²⁸¹ หลวงสารนิยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 27.

²⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

²⁸³ หจช.มร.6 ย./1 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน---กฎหมาย (พ.ศ.2452-2466)

หลักสูตรนั้น ทางโรงเรียนกฎหมายได้กำหนดให้นักเรียนกฎหมายได้ศึกษาทั้งวิชากฎหมาย-
อังกฤษ และกฎหมายฝรั่งเศสขึ้น โดยทางโรงเรียนฯ ในความควบคุมของสภานิติศึกษาได้มี
การพัฒนาหลักสูตรเรื่อยมาบนพื้นฐานของความพร้อมของบุคลากรผู้ทำการสอน ในที่สุด "สภา-
นิติศึกษาก็ได้แก้ไขระเบียบการลงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2473 ซึ่งเป็นฉบับสุดท้ายของสภา-
นิติศึกษาหรือของโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.
2474 ความจริงแก่เพียงหลักสูตรเป็น 3 ภาค สอบไล่ได้ทั้ง 3 ภาคบริบูรณ์จึงให้ได้ชั้น
เนติบัณฑิต ส่วนการศึกษาชั้นนิติศาสตร์บัณฑิตจะต้องศึกษาโดยวิธีตรวจค้นเป็นเวลาไม่น้อยกว่า
2 ปี"²⁸⁴ ในการศึกษานั้นนักเรียนผู้ใดที่มีความประสงค์จะเลือกเรียนวิชากฎหมายอังกฤษ
หรือกฎหมายฝรั่งเศส (ในส่วนของความเป็นวิชาบังคับเลือก นอกเหนือจากวิชาบังคับที่กำหนด
ไว้ในหลักสูตรแล้ว) ให้แจ้งต่อผู้อำนวยการแผนกปกครอง ซึ่งการเลือกนี้ถือเป็นเด็ดขาดใน
ระหว่างปีจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ และจะต้องเรียนวิชากฎหมายที่ได้เลือกไว้นั้นตลอดไปทั้ง 3
ภาคการศึกษา²⁸⁵ โดยสภานิติศึกษาได้กำหนดหลักสูตรสำหรับการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ
และกฎหมายฝรั่งเศสไว้ในแต่ละภาคการศึกษาดังนี้

ภาคการศึกษาที่ 1

กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษา ธรรมญูศาล กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความแพ่งและอาญา
กฎหมายฝรั่งเศส ให้ศึกษา ธรรมญูศาล กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความแพ่ง อาญาและ
พาณิชย์

ภาคการศึกษาที่ 2

กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษา คอมมอนลอ และเอควิตี
กฎหมายฝรั่งเศส ให้ศึกษา กฎหมายแพ่ง

ภาคการศึกษาที่ 3

กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษา กฎหมายพาณิชย์ เช่นเดียวกับผู้ที่เลือกศึกษากฎหมายฝรั่งเศส²⁸⁶
สภานิติศึกษาได้กำหนดให้มีชาวต่างประเทศดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยการแผนกวิชา
ในโรงเรียนฯ และได้กำหนดให้ผู้นั้นต้องเป็นผู้มีความรู้ทางระบบประมวลกฎหมาย โดยเป็น
เพียงผู้เสนอโครงการ และเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเท่านั้น ส่วนครูผู้ทำ
การสอนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นนักกฎหมายผู้เชี่ยวชาญชาวต่างชาติ เช่น ดร.แอล. ดูปลาตร์ และ
ดร. อ็ช เจสสัน ดำเนินการสอนร่วมกับนักกฎหมายผู้เชี่ยวชาญชาวไทยส่วนหนึ่งที่สำเร็จการ
ศึกษาจากประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายตามแผนการพัฒนาบุคลากรทางด้านกฎหมายของ
นายปาดู โดยเฉพาะผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส อาทิ หลวงประดิษฐมนธธรรม
(ปรีดี พนมยงค์) พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัดพลี) พระสารสาสน์ประพันธ์ (ชื่น
จารุวัสตร์) เป็นต้น การนำเอาระบบประมวลกฎหมายมาใช้ในการกระบวนการจัดการศึกษา

²⁸⁴ หลวงสารนัยประสาสน์, เรื่องเดิม, หน้า 44.

²⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

²⁸⁶ เรื่องเดียวกัน

ในโรงเรียนกฎหมาย ด้วยลักษณะของระบบประมวลกฎหมายที่มีแนวคิดต่างจากระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณีของอังกฤษ ทำให้มีการจัดการบรรยายวิชากฎหมายที่มีความแตกต่างจากการอธิบายเดิมที่เคยเป็นมา ที่สำคัญคือวิชากฎหมายปกครอง ซึ่งจากเดิมที่วิชากฎหมาย-ปกครองได้เคยเป็นการศึกษาส่วนหนึ่งในหลักสูตรของคณะรัฐประศาสนศาสตร์ โดยในการจัดการศึกษาภายใต้ความรับผิดชอบของสภานิติศึกษา นักเรียนกฎหมายต้องศึกษาวิชากฎหมายว่าด้วยการปกครอง และอื่นๆ (ซึ่งอาจเป็นวิชาประกอบ) ในภาคการศึกษาที่ 3 ตามหลักสูตรในปีพ.ศ.2468 และตามหลักสูตรของปี พ.ศ.2474 ซึ่งเป็นหลักสูตรสุดท้ายของสภานิติศึกษา นั้นได้กำหนดให้นักเรียนกฎหมายต้องศึกษาวิชากฎหมายปกครองและธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วย โดยจัดให้มีการบรรยายขึ้นเป็นครั้งแรกจากการที่ "สาระของวิชานี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิชากฎหมายมหาชน"²⁸⁷ (ซึ่งกฎหมายมหาชนเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในระบบประมวลกฎหมายตามลักษณะการแบ่งหมวดหมู่ของกฎหมายที่มีความแตกต่างจากระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี) ดำเนินการบรรยายโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เนติบัณฑิตฝรั่งเศส ซึ่งเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2474

ความต้องการที่จะจัดให้มีการบรรยายวิชากฎหมายตามระบบประมวลกฎหมายขึ้นในโรงเรียนกฎหมาย ทำให้ "นักกฎหมายไทยเพิ่งจะรู้จักการแบ่งสาขาของกฎหมายออกเป็นกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชนในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง"²⁸⁸ และ "ความสำคัญในการแบ่งสาขาของกฎหมายออกเป็นกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน เพิ่งจะปรากฏจริงจังในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 6 หรือต้นสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีนักกฎหมายจากภาคพื้นทวีปยุโรปเข้ามาสอนกฎหมายหรือรับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่างๆ มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมายชาวต่างประเทศหรือนักกฎหมายไทยที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศก็ตาม"²⁸⁹ จากเดิมที่มีการแบ่งประเภทของกฎหมายตามที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายว่า "กฎหมายแบ่งออกเป็น 3 แผนกคือ

1. แห่ง
2. อาญา
3. ระหว่างประเทศ"²⁹⁰

การเปลี่ยนแปลงกระบวนการจัดการศึกษากฎหมาย โดยการกำหนดให้มีการศึกษาระบบประมวลกฎหมายขึ้น ทำให้คำอธิบายเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของกฎหมายเปลี่ยนไปเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของระบบกฎหมายทั้งสองระบบเข้าด้วยกันว่า "กฎหมายแห่ง

²⁸⁷ "ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ.2443-2526" ประชุมกฎหมายมหาชน และเอกชนของปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วันแห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ วันที่ 9 สิงหาคม 2526, หน้า 79.

²⁸⁸ ชาญชัย แสงวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 118.

²⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

²⁹⁰ เล็กเซอร์ของพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หน้า 109.

ประกอบแต่เพียงข้อบังคับของกฎหมายเอกชน"²⁹¹ ดังนั้นกฎหมายแห่งจึงเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายเอกชน ซึ่งต่างก็เป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันของบุคคลด้วยกันทั้งสิ้น จะต่างกันก็เพียงสิ่งที่เป็นสาระของบทบัญญัติเท่านั้น เช่นเดียวกับกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐ โดยที่ "รัฐบาลเป็นโจทก์ บุคคลเป็นจำเลยในการที่ทำผิดต่อประชนชนฤาทำผิดต่อรัฐบาล"²⁹² จากความสัมพันธ์ที่กำหนดขึ้นในระดับมหภาคของกฎหมายอาญา จึงทำให้กฎหมายอาญากจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายมหาชนด้วยเช่นกัน ส่วนกฎหมายประเภทที่ 3 คือกฎหมายระหว่างประเทศนั้นเป็นบทบัญญัติที่อยู่ภายใต้แนวคิดในความเป็นสากลของกฎหมายเพื่อการบังคับใช้กันระหว่างชาติตามความคิดของสำนักกฎหมาย-ธรรมชาติ ซึ่งเป็นสำนักคิดที่ต้องการอธิบายเกี่ยวกับความเป็นสากลของกฎหมาย จึงไม่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการจัดการศึกษากฎหมายตามแบบตะวันตกในส่วนนี้

สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นมาหลังการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายตามแบบตะวันตกของไทย คือ การอธิบายถึงอาณาเขตของความเป็นรัฐชาติตามแบบตะวันตก ซึ่งใช้หลักภูมิศาสตร์เป็นเกณฑ์กำหนด โดยให้ "อาณาเขตของประเทศนั้นคือ เขตที่ตัวได้ปกครอง"²⁹³ และ "แดนต่อแดนในระหว่างประเทศนั้น กะกันโดยที่ขีดเส้นในแผนที่ก็มี แม่น้ำเป็นเขตรก็มี เมื่อแม่น้ำนั้นเรือเดินไปไม่ได้แล้ว เขตต้องอยู่กลางในระหว่างแม่น้ำ"²⁹⁴ และที่สำคัญของความเป็นประเทศนั้น "...ต้องมีอำนาจปกครองอยู่ เขาจึงจะนับได้ว่าจับจอง"²⁹⁵ ในความเป็นรัฐชาติ หรือประเทศตามแบบตะวันตกพลเมืองผู้เป็นสมาชิกของรัฐอันเสมือนเป็นนิติบุคคลนั้นจะเป็นผู้ที่ถือสัญชาติเดียวกัน ซึ่ง "สัญชาตินั้นถ้าจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือการเป็นพลเมืองของประเทศ"²⁹⁶ แม้มิเชื่อชาติต่างกันแต่ด้วยความเป็นสมาชิกของรัฐเดียวกัน จึงมีวัฒนธรรมร่วมกันในระดับหนึ่ง

การเกิดขึ้นของวิชากฎหมายปกครองที่มีการอธิบายตามระบบประมวลกฎหมายอันเป็นไปในลักษณะของการเป็นกฎหมายมหาชน โดยที่วิชากฎหมายปกครองเป็นรากฐานให้กับวิชากฎหมายรัฐธรรมนญในเวลาต่อมา ด้วยเหตุที่วิชาทั้งสองต่างก็เป็นการกำหนดระเบียบระหว่างบุคคลผู้เป็นพลเมืองของรัฐกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่นเดียวกัน และ "กฎหมายปกครองประกอบด้วยบรรดาข้อบังคับซึ่งว่าด้วยการจัดระเบียบ และวิธีการดำเนินการของฝ่ายบริหาร

²⁹¹ ดร. เอกต์, "ธรรมศาสตร์" หน้า 18 อ้างจาก ปาสฎาถากกฎหมายภาค 1 พ.ศ. 2476 (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2476)

²⁹² เล็กเซอร์ของพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หน้า 109.

²⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

²⁹⁴ เรื่องเดียวกัน

²⁹⁵ เรื่องเดียวกัน

²⁹⁶ หลวงประดิษฐมนูธรรม, "คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล" ประชุมกฎหมายมหาชน และเอกชนของปรีดี พนมยงค์, หน้า 326.

บัญญัติ และว่าด้วยความเกี่ยวข้องระหว่างราชการและเอกชน"²⁹⁷ และมีกรรมเอาสิ่งที่
เป็นอำนาจสูงสุดของประเทศไว้ด้วยในความหมายอย่างกว้าง ในขณะที่กฎหมายธรรมนูญ หรือ
กฎหมายรัฐธรรมนูญจะเป็นการ "วางหลักทั่วไปแห่งอำนาจสูงสุดในประเทศ"²⁹⁸ การให้
ความหมายของสิทธิ และหน้าที่ของมนุษย์เป็นส่วนสำคัญที่อยู่ในการบรรยายวิชากฎหมายปกครอง
โดย "มนุษย์ซึ่งเกิดมามีสิทธิและหน้าที่ ในอันที่จะดำรงชีวิตและรวบรวมกันอยู่ได้เป็นหมู่
คณะ สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ ย่อมมีขึ้นจากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์นั้น"²⁹⁹ ซึ่ง
มนุษย์อาจใช้สิทธิที่ตนมีอยู่ผ่านอำนาจรัฐไม่ว่าจะโดยทางตรง หรือทางอ้อมก็ตาม หากแต่
"สิทธิและหน้าที่เหล่านี้มิใช่ เป็นสิ่งที่เด็ดขาดเพราะย่อมมีขึ้นจากสภาพธรรม เหตุฉะนั้นอาจถูก
จำกัดบทกฎหมาย หรือโดยจารีตประเพณีตามกาลเทศะ"³⁰⁰ ในลักษณะของเป็นการเปิด
ทางให้กับการอธิบายตามระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณีที่เคยมีมาแล้ว สิทธิ และหน้าที่ของ
มนุษย์ตามคำอธิบายของหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้นได้จำแนกออกเป็นดังนี้

1. เสรีภาพ (Liberté) หมายถึงสิทธิที่บุคคลจะกระทำการใด ๆ ได้โดยไม่มีใครบังคับ
เมื่อการนั้นไม่เป็นที่รบกวนและละเมิดต่อผู้อื่น
2. สมภาพ (Egalité) หมายถึงความเสมอภาคในทางกฎหมาย ทุกคนย่อมได้รับความ
คุ้มครองของกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน เว้นแต่บุคคลพิเศษเช่นเจ้านาย ผู้ได้รับสิทธินั้นมาแต่
กำเนิด และทหารบกทหารเรือ ซึ่งมีกฎหมายพิเศษเป็นการเฉพาะ
3. ภราดรภาพ (Fraternité) หรือความช่วยเหลือซึ่งกันและกันฉันพี่น้อง³⁰¹

ด้วยสิทธิที่บุคคลสมควรได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายอย่างเสมอภาค ดังนั้นกฎหมาย
จึงต้องมีผลครอบคลุมไปถึงชื่อ และสกุลของบุคคลเสมือนดังเป็นทรัพย์สิน การกำหนดให้ "บุคคล
ใดอันมีผู้อื่นเอาชื่อไปใช้โดยไม่ชอบที่ บุคคลนั้นอาจจะร้องขอศาลให้มีคำสั่งบังคับ ห้ามได้ว่า
อย่าให้ผู้อื่นนั้นเอาชื่อของตนไปใช้"³⁰² ทำให้การล่วงละเมิดในชื่อ และสกุล จึงถือเป็นเสมือน
การล่วงละเมิดในทรัพย์สินด้วย เช่นเดียวกับโทษของการลักพาตามคำอธิบายของกรมหลวง
ราชบุรดีเรกฤทธิ นอกจากนี้ "เมื่อบุคคลได้ถือเอาแล้วซึ่งภูมิลำเนาแห่งใด แห่งนั้นคงเป็นภูมิลำ
เนาอยู่จนกว่าจะได้ถือเอาภูมิลำเนาใหม่"³⁰³ แสดงให้เห็นสิทธิอันบริบูรณ์ในภูมิลำเนาของ

²⁹⁷ หลวงจักรปาณิศรศิลาวิสุทธิตี, "กฎหมายปกครอง" หน้า 4 อ้างจาก ปราชญ์กฎหมาย
ภาค 1 พ.ศ. 2476

²⁹⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรม, "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" ประชุมกฎหมายมหาชน และ
เอกชนของปรีดี พนมยงค์, หน้า 278.

²⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

³⁰⁰ เรื่องเดียวกัน

³⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281-299.

³⁰² พระยาจินดาภิรมย์ฯ พระยาเทพวิฑูรฯ และพระยามานวราชเสวี, คำอธิบายประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467), หน้า 81-83.

³⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

บุคคลอันเป็นอิสระจากอำนาจใดๆ ซึ่งกฎหมายยินยอมให้ "เจตนาของบุคคล" เป็นสิ่งสำคัญที่จะบ่งบอกถึงสิทธิ และการล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลมิใช่เป็นการตัดสินชี้ขาดจากอำนาจอื่น ที่อยู่นอกกระบวนการยุติธรรม เช่นที่กฎหมายแบบจารีตของไทยกำหนดไว้ ซึ่งระบุว่าต้องยินยอมให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจจำกัดสิทธิอำนาจของบุคคลอย่างสมบูรณ์ โดยสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามกฎหมายจะได้รับการอธิบายใหม่ให้ "บุคคลทุกคนมีเสรีภาพตามความสามารถโดยบริบูรณ์"^{๓๐๔} แต่คำอธิบายนี้ก็ยังคงเงื่อนไขว่าสิทธิ และเสรีภาพที่บุคคลจะได้รับนั้นจะต้องมีการคำนึงถึง "สิทธิสภาพของบุคคล"^{๓๐๕} ด้วย ซึ่งสิทธิสภาพของบุคคลตามที่กฎหมายกำหนดนั้น จะอยู่ภายใต้ระเบียบจารีตประเพณีตามคำอธิบายในส่วนที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นที่มาของกฎหมายอันเป็นความสืบเนื่องมาจากคำอธิบายของกรมหลวงราชบุรีฯ และด้วยสิทธิสภาพของบุคคลที่มีความแตกต่างกันตามสิ่งที่ถือเป็นธรรมเนียม หรือจารีตประเพณีนี้ จึงทำให้บุคคลถูกจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคตามบทบัญญัติของกฎหมายที่บุคคล---สมควรจะได้รับ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น "ที่จะใช้สมองของตนแสดงความคิดเห็นเพื่อสาธารณประโยชน์แต่เสรีภาพนี้มีข้อจำกัดให้กฎหมายลักษณะอาชญามาตรา 103 ถึง 104 อันเป็นการแสดงความคิดเห็นโดยทางสมตเอกสาร ยังมีข้อจำกัดอยู่ในพระราชบัญญัติสมตเอกสาร พ.ศ. 2470 อีก"^{๓๐๖} โดยที่สิทธิของบุคคลตามกฎหมายนั้นยังได้สงวนไว้ให้แก่บุคคลพิเศษ เช่น เจ้านาย อันเป็นไปตามระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่ง "พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจทำการใดๆ ได้โดยไม่จำกัด"^{๓๐๗} และด้วยการมีสิทธิอำนาจที่จะทำการใดๆ ได้โดยไม่จำกัด ทำให้การเตรียมกระทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินก็ถือว่าเป็นความผิดทางอาญา ในขณะที่หากเป็นการเตรียมกระทำผิดกับบุคคลทั่วไปกฎหมายจะไม่ถือเป็นความผิด^{๓๐๘} ด้วย เหตุผลที่จะเป็นการรักษาความมั่นคงของรัฐ การอธิบายวิชากฎหมายหลังการรับเอาแบบแผนความรู้ตามระบบประมวลกฎหมายมาใช้ แม้เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดทางกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนที่มากขึ้น แต่การแสดงแนวความคิดผ่านการบรรยายวิชากฎหมายนั้นจำต้องคล้อยตามคำอธิบายของกฎหมายแบบจารีตประเพณีด้วยส่วนหนึ่ง เพื่อความต้องการที่จะรักษาความมั่นคงของอำนาจรัฐ ด้วยหากแต่จากการให้ความหมายของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลตามระบบประมวลกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนมากขึ้น ทำให้ความแตกต่างในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของกลุ่มบุคคลตามแนวคิดแบบจารีตของไทยที่ยังคงอิทธิพลอยู่ก่อน พ.ศ. 2475 มีความเด่นชัดตามไปด้วย นอกจากนี้การ

^{๓๐๔} หลวงสารสาสน์ประพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ตอน 1-3 (พระนคร : โรงพิมพ์ตงฮั่วมั่งป่อ, 2467), หน้า 333.

^{๓๐๕} เรื่องเดียวกัน

^{๓๐๖} หลวงประดิษฐมนูธรรม, "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" เรื่องเดิม, หน้า 285.

^{๓๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

^{๓๐๘} พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2469-2475 ฉบับบริบูรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ อ. ช้างบุญชู, 2475), หน้า 22.

อธิบายความหมายของรัฐบาลตามความหมายอย่างกว้าง ซึ่งมีการกล่าวถึงการแบ่งอำนาจรัฐออกเป็น 3 ส่วนคือ อำนาจบัญญัติกฎหมาย อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ^{๑๐๙} รวมทั้งการกล่าวถึงที่มาของอำนาจทั้ง 3 ตามแนวคิดต่างๆ การกล่าวถึงรัฐที่ยอมให้สิทธิแก่บุคคลผู้เป็นพลเมืองของรัฐให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการทางการเมืองของรัฐได้ ก็เป็นสิ่งใหม่ที่เป็นผลจากการเริ่มต้นของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ที่ได้นำมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย ดังนั้นการบรรยายวิชากฎหมายตามแนวคิดของระบบประมวลกฎหมาย จึงสามารถแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลในระบอบการปกครองของไทยที่ได้รับการอธิบายจากหลวง-----ประดิษฐมนูธรรมที่ว่า เป็นระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจไม่จำกัดได้อย่างเด่นชัด^{๑๑๐} ส่วนคำอธิบายในเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลปรากฏในการบรรยายวิชากฎหมายนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงทฤษฎี เนื่องจากในทางปฏิบัติสังคมไทยตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงเงื่อนไขต่างๆ ที่จะเป็นการสร้างสิทธิ-แห่งความเป็นอิสระชนให้เกิดขึ้นโดยแท้จริง

การก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายในปี พ.ศ. 2440 เป็นการก่อตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของรัฐที่จะจัดการศึกษาเพื่อผลิตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถตามแบบตะวันตกอันจะเป็นการพัฒนากระบวนการยุติธรรมของไทยให้มีความเป็นตะวันตกมากขึ้น ในขณะที่แนวคิดทางสังคม และการเมืองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยยังคงมีความต้องการรักษาพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ให้ เป็นเช่นเดียวกับเมื่อครั้งยังมีการปกครองในระบอบศักดินาดังนั้นคำบรรยายวิชากฎหมายในสมัยของสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงจำต้องตอบสนองต่อความต้องการของรัฐ การที่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงสำเร็จการศึกษาวิชา---กฎหมายจากประเทศอังกฤษ ซึ่งใช้ระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี และด้วยความต้องการตอบสนองต่อพระบรมราโชบายของพระราชบิดา ทำให้พระองค์ทรงเห็นชอบที่จะจัดให้มีการจัดการศึกษากฎหมายตามแบบอังกฤษ โดยเฉพาะคำบรรยายวิชากฎหมายก็ยิ่งเปิดทางให้กับพระราชอำนาจอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับจารีตประเพณีของอังกฤษด้วย แต่ในคำอธิบายในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล พระองค์กลับทรงมีพระหัตถ์เคลื่อนคล้อยตามหลักนิติธรรมของอังกฤษ ซึ่งตามคำอธิบายของพระองค์นั้น ไม่ทรงแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในเรื่องสิทธิ และเสรีภาพของบุคคลแต่อย่างใด หากแต่สิทธิพิเศษนั้นกลับเป็นของพระมหากษัตริย์ และพระราชินีเท่านั้นที่ราษฎรไม่สามารถฟ้องร้อง หรือล่วงละเมิดพระราชอำนาจใดๆ ได้ แม้แต่สิทธิของทาสพระองค์ก็ทรงอธิบายว่าทาสก็มีสิทธิในความเป็นบุคคลด้วยส่วนหนึ่งที่จะสามารถใช้สิทธิเพื่อการเรียกร้องขอให้บุคคลอื่นกระทำการใด ๆ ได้ตามกฎหมาย และการครอบครองทาสก็จะถือเป็นการยึดครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของนายทาสด้วยอีกส่วนหนึ่ง เนื่องจากนายทาสสามารถฟ้องร้องเอาจากผู้ลักขโมยทาสของตนได้ เช่น-

^{๑๐๙} หลวงประดิษฐมนูธรรม, "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" เรื่องเดิม, หน้า 296.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

เกี่ยวกับการลักขโมยทรัพย์สิน

การที่ไทยมีความต้องการปรับระบบกฎหมายให้เข้ากับประเทศทางตะวันตกส่วนใหญ่—ซึ่งใช้ระบบประมวลกฎหมายนั้น ทำให้ผู้นำรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชต้องยอมรับข้อเสนอของนัก—กฎหมายชาวฝรั่งเศสคือ นายยอร์ช ปาดูมาปฏิบัติ และการที่ไทยมีความต้องการปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายอยู่แล้ว การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายจึงได้เริ่มขึ้นพร้อมไปกับการรื้อฟื้นสำเร็จการศึกษาจากประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายให้กลับเข้ามาดำเนินการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนฯ ซึ่งทำให้มีการกำหนดให้นักเรียนกฎหมายสามารถเลือกเรียนวิชากฎหมายอังกฤษ หรือฝรั่งเศสได้ตามความพอใจ การจัดให้มีการบรรยายวิชากฎหมายปกครองโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ขึ้นในปี พ.ศ. 2474 ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของราษฎรเริ่มก่อตัวขึ้นเป็นครั้งแรก แต่คำบรรยายวิชาต่าง ๆ ยังคงต้องเปิดทางให้กับพระราชอำนาจอันมิไม่จำกัดของพระมหากษัตริย์ด้วยในขณะเดียวกันที่คำอธิบายในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของปัจเจกชนก็ได้รับความสำคัญเช่นเดียวกันจากคำอธิบายที่กล่าวว่า “บุคคลมีสิทธิตามความสามารถโดยบริบูรณ์” จึงสวนทางกับคำอธิบายเดิม แต่คำบรรยายวิชากฎหมายในระยะของการนำเอาระบบประมวลกฎหมายมาใช้ก็ต้องจำหลีกเลี่ยงให้กับคำอธิบายในเรื่องของสิทธิของบุคคลแบบเดิม โดยกล่าวว่ามีความแตกต่างในเรื่องการดำรงสิทธิสภาพของบุคคลจากการกำหนดขึ้นโดยจารีตประเพณี ซึ่งเจ้านายถือเป็นบุคคลพิเศษมีเอกสิทธิเหนือการคุ้มครองของกฎหมายที่ใช้กับบุคคลทั่วไป ดังนั้นการเรียนรู้ถึงสิทธิอำนาจของบุคคลในการนำเอาความรู้นั้นมาใช้เพื่อให้มีการปรับระบบกฎหมายให้มีความเป็นสากล และเป็นที่ยอมรับจากประเทศจักรวรรดินิยมในช่วงนั้นนั้น จึงเป็นการศึกษาถึงสิ่งที่เป็สิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลที่บุคคลสามารถใช้สิทธิที่มาแต่กำเนิดต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพียงระดับหนึ่ง—เท่านั้น ซึ่งสิทธินี้ยังถูกปิดกั้นด้วยการอธิบายถึงสิทธิพิเศษที่สงวนให้กับบุคคลบางกลุ่ม ทำให้คำอธิบายเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชจึงแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างเด่นชัดของบุคคลแต่ละกลุ่มด้วย อีกทั้งการที่โอกาสในการศึกษาที่ยังถูกจำกัดอยู่กับกลุ่มชนชั้นสูง อันได้แก่บุตรของขุนนางหรือผู้เป็นโอรส-ธิดาของเจ้านายเท่านั้น จากการที่บุคคลเหล่านั้นมีความพร้อมทางการเงินมากกว่ากลุ่มชนชั้นล่าง¹¹ จึงทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิ และ เสรีภาพของบุคคลตามแนวคิดใหม่ถูกจำกัดอยู่กับกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น การจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้ตระหนักถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคตามระบบประมวลกฎหมาย จึงยังคงยึดติดอยู่กับโครงสร้างทางสังคมที่ไม่อาจสลัดความเป็นสังคมแบบศักดินาออกไปได้อย่างเด็ดขาด

¹¹ บุญธรรม อินจันทร์, “การปฏิรูปมัธยมศึกษาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2435-2475 การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 290